

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

Gireidi ya

2

Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENḌA

Bugu ya 2
Themo dza 3 & 4

Dzina:

Kilasi:

ISBN 978-1-4315-0272-1

LIFE SKILLS IN TSHIVENḌA
GRADE 2 – BOOK 2
TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0272-1

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

15th Edition

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Zwi re ngomu

Themo ya 3

Siatari

- 33 Ndi nga mini mavu e na mushumo kha riṇe?2
- 34 Ndeme ya mavu.....4
- 35 Zwiṇwe hafhu nga mavu6
- 36 U shuma na mavu.....8
- 37 Vhuendi ha shangoni: badani10
- 38 Vhuendi ha shangoni: nga zwidimela12
- 39 Vhuendi ha muyani14
- 40 Vhuendi ha maḡini16
- 41 Zwiṇwe hafhu nga vhuendi ha maḡini.....18
- 42 Vhuendi ha phabuḡiki (ha nnyi na nnyi)20
- 43 U tsiredzea badani22
- 44 Milayo ya badani24
- 45 Paḡiroli ya vhana vha tshikolo...26
- 46 Vhaofisiri vha zwa vhuendi vha nga ni thusa nga mini?28
- 47 Vhaṛiwe vhathu hafhu vha no ri thusa30
- 48 Mushumo vhukuma tshitshavhani32

Themo ya 4

Siatari

- 49 Shango ḡashu, Afrika Tshipembe34
- 50 Fuḡaga yashu ya lushaka.....36
- 51 Luimbo lwashu lwa lushaka na zwiga zwa lushaka.....38
- 52 Zwiga zwa lushaka lwashu40
- 53 Nḡila dzo fhambanaho dza u dāvhidzana.....42
- 54 U dāvhidzana nga u ṛwala na nga maipfi ashu44
- 55 Dziṇwe nḡila hafhu dza u dāvhidzana46
- 56 U dāvhidzana nga khungedzelo na nga muzika48
- 57 Ri dāvhidzana (amba) hani ri sa koni u pfa?50
- 58 Ri dāvhidzana hani arali ri sa vhoni?52
- 59 Masiari na vhusiku54
- 60 Vhusiku ha mīloro na zwine ra tama56
- 61 Mishumo ya masiari na vhusiku.....58
- 62 U shuma mushumoshumo vhusiku.....60
- 63 Zwipuka zwa vhusiku62
- 64 Tshipuka tshi no monamona vhusiku tsho fhumula64

Vho Siviwe Gwarube,
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo

Vho Dr. Reginah
Mhaule, Muthusaminista
wa Pfunzo ya Muteo

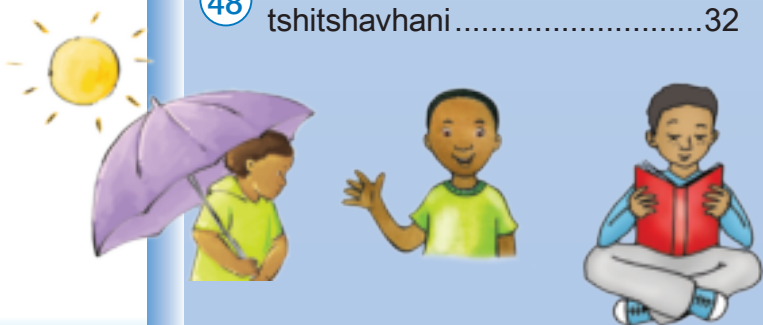
Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dzi shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minisiṭa wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Siviwe Gwarube na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Dr. Reginah Mhaule.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dzi vhumba tshipiḡa tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa nṭhesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzoṭhe dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha ḡo vhona ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha ḡuvha ḡinwe na ḡinwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhuḡamu yoṭhe. Ro lingedza nga nḡila dzoṭhe u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzhenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo ḡoṭhe ḡa uri vhagudi vha ḡo ḡiphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha ḡo vha na mukovhe kha dakalo ḡḡi.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Fifteenth edition 2025

ISBN 978-1-4315-0272-1

This book may not be sold.

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

Gireidi ya

2

Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENDA
Bugu ya 2

Heyi bugu ndi ya:

Ndi nga mini mavu e na mushumo kha rine?

Kha ri vhale

Vhathu vha tṱoda mavu uri vha kone u tshila. Shango line ra dzula khalo lo itwa nga mavu. Ri fhatṱa nṱu dzashu kha mavu, khathihi na u tṱavha zwiliwa zwine ra la. Zwipuka na zwone zwi tṱoda mavu. Mbudzi na kholomo zwi fula hatsi na zwiṱwe zwimela zwine zwa mela mavuni. Zwiṱwe zwipuka zwi no nga mivhuda mbevha, masunzi na vhusudu, zwi dzula mavuni. Na zwimela zwoṱhevho na zwone zwi tshila nga mavu.

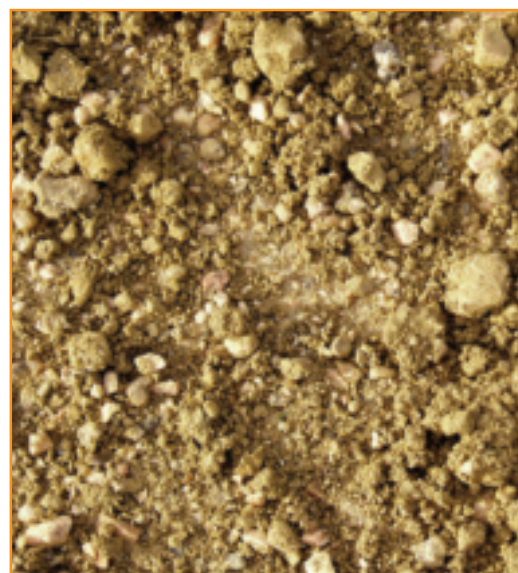
Hu na tshaka tharu dzo fhambananaho (fhambanaho) dza mavu.

Mavutshitṱavha

Arali na nga swonda aya mavu nga miṱwe ni do zwi pfa uri a a konda, a hwasṱa na u nga mutṱavha. A zwi konda uri muya u kumbe mavutshitṱavha. Arali na shela maṱi kha mavutshitṱavha, a elela nga u tṱavhanya, a tshi kumba maṱwe a mavu aya. Zwimela a zwi aluwi zwo takala mavuni aya a re na muvhala wo haluluwaho.

Vumba (tshilogo)

Maṱwe mavu a nga vumba. Musi o nṱukala a a fashana. Ri a kona u vhumba ngao zwithu zwi no nga komiki na zwidongo, na zwipuka zwa vumba arali o nṱukala. Fhedziha, zwimela a zwi koni u mela khao. Musi mvula i tshi na, tshilogo tshi fara maṱi tshifhinga tshilapfu lune zwimela zwa khubesa maṱi.

Tshitṱavha

Vumba (tshilogo)

Mavutshakwane

Mavutshakwane ndi one mavu avhudisa kha mbeu na zwimela. Ha anzeli u nukalesa kana u omesa. A na pfushi dzo linganelaho dzi no ita uri zwimela zwi aluwe. Mavutshakwane o itwa nga u vangana ha mavu a tshitavha na a vumba fhedzi a na muvhala wo dombelaho (mutswu).

Duvha:

Mavutshakwane

Kha ri ite nyito

Wanani uri ndi lushakade lwa mavu lu re tshikoloni tshanu

- Monani na dzharatya ya tshikolo ni na khonani yanu ni vhone arali ni tshi nga kona u wana mavutshitavha, tshilogo na mavutshakwane.
- Vhuyani na mavu a tshaka idzi tharu kilasini e kha zwikotikoti kana zwisagana kana dzikhaphu.
- Nomborani zwifaredzi izwi 1, 2 na 3.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga mavu e na vhuya nao a tshi bva ngei nda. Fhindulani mbudziro idzi dzi no kwama lushaka luwe na luwe lwa aya mavu.

- Mavu aya a vhonala nga ndilade?
- Mavu aya a vhandea nga ndilade?
- Ho vha hu na zwimela zwo melaho kha mavu aya naa?

Kha ri nwale

Nwalani he na wana hone aya mavu kha kholumu ya u thoma ni kone u khajara phindulo dzi re dzone.

Mavu aya no a wana ngafhi?	A pfala nga ndilade?			Ho vha ho mela zwimela khao?	
	o oma	u nukala na u nambatela	u mbumburea	ee	hai
	o oma	u nukala na u nambatela	u mbumburea	ee	hai
	o oma	u nukala na u nambatela	u mbumburea	ee	hai

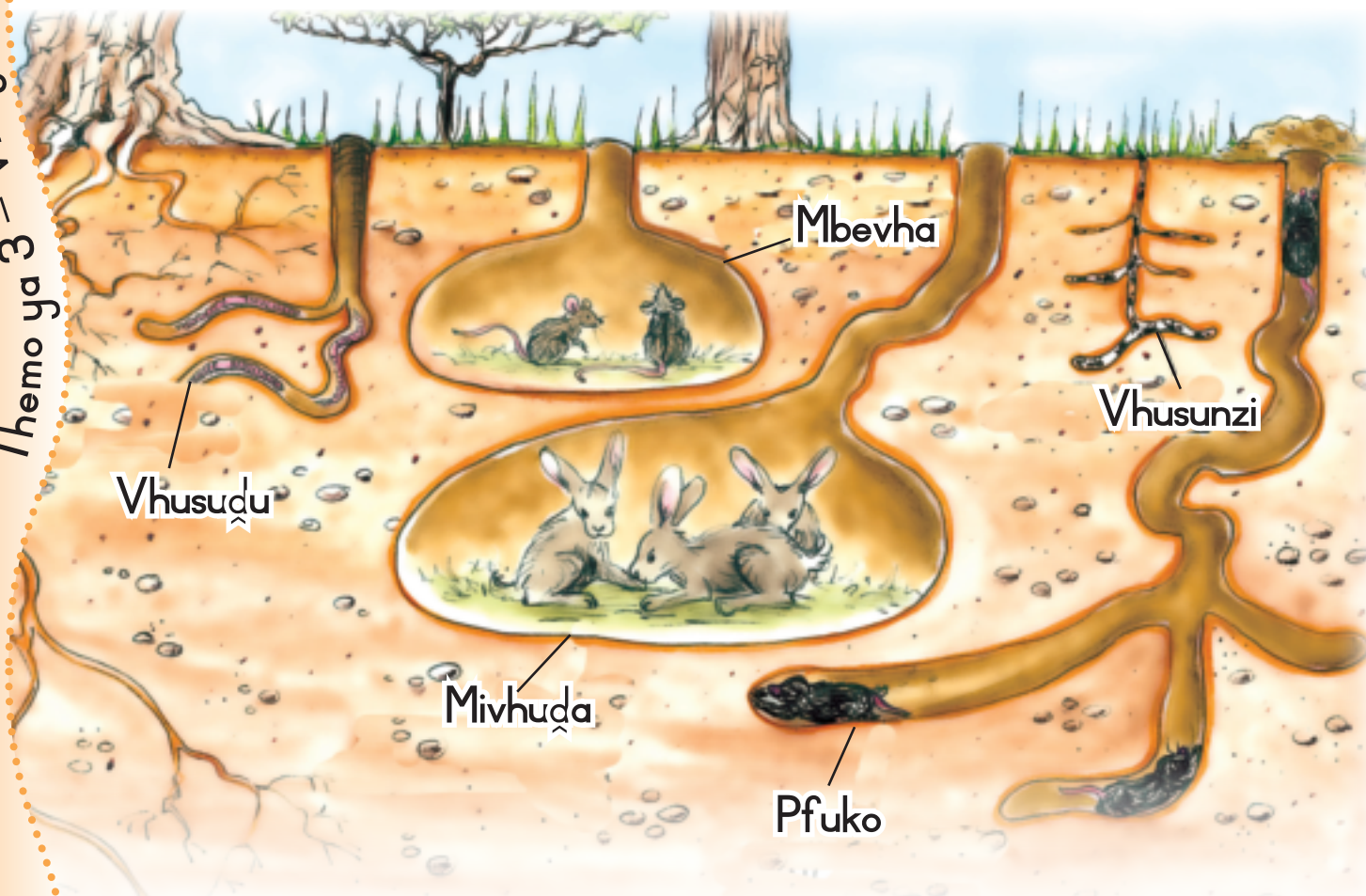

Ndeme ya mavu

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe nga zwipuka zwothe zwi no tshila mavuni.

Kha ri ambe

Vhudzani khonani yangu uri ndi zwipuka zwifhio zwine na kona u zwi vhona tshifanyisoni itshi.

Hu na zwipuka zwi no dzula mavuni zwine na zwi elekanya? Nwalani madzina azwo.

Kha ri ite nyito

- Olani kana ni tou pennda tshifanyiso tsha zwinoni, khovhe kana zikhokhonono. Rerani nga mivhala na zwiwhumbeo.
- Kuvhanganyani zwithu zwi no wanala muponi sa vhuṭasana, matari, wulu na mutavha. Itani kholadzhi. Ambani nga mivhala, zwiwhumbeo na kuvhandelwe.

Duvha:

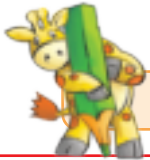

Kha ri n'wale

Talani mutalo wa u livhanya zwithu zwi re zwibogisini zwi re kha tsha monde na vuvha hazwo – zwine zwa pfalisa zwone kha minwe – zwi re kha tsha u ja.

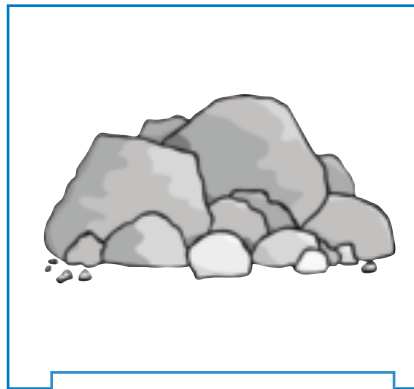
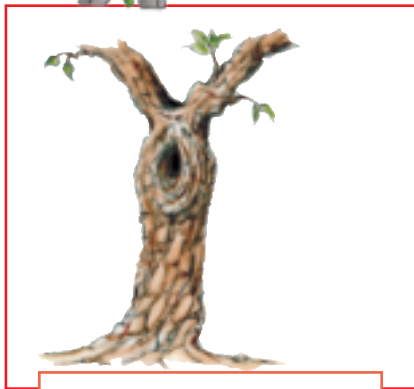
sirapu
musiamelo
mupfa
semennde (f'hasi)
ngilasi
tshisibe

u namuwa
penya
vhuphuvhephuvhe
pupuma
u suvha
vaya

Kha ri n'wale

Izwi zwithu zwi pfala nga ndilade?
Dzhenisani phindulo dzanu.

Kha ri t'haramuwe

Itani danga ni gidime ni tshi edza kutshimbilele kwa watshi ni dovhe ni gidime ni tshi f'hambana na kutshimbilele kwa watshi.

Ni kone u posana bola. Ni thome nga u edzisela kutshimbilele kwa watshi ni dovhe ni posane ni tshi f'hambana na kutshimbilele kwa watshi.

Zwiniwe hafhu nga mavu

Kha ri vhale

Ri tea u vhavhalela mavu.

Mavu a re na mushumo muhulwane kha vhathu na zwipuka ndi mavu a ntsha. Ndi one mavu ane zwimela zwa mela khao. Midzi ya zwimela i thivhela u hwalwa ha mavu nga muya na mvula. Zwimela zwi a fa arali mvula i sa nesi, na nga mulilo. Zwi dovha hafhu zwa fa arali mvula yo dalesa. Arali ha sa vha na zwimela, mavu a ntsha a a kumbiwa, kana a hwalwa nga muya. Hezwi zwi vhidzwa u pfi ndi mukumbululo. Vhathu na vhone vha a vhangana mukumbululo wa mavu. Arali ri sa londi mavu, a nga si tsha kona u fusha zwimela zwi no mela khao, lune zwa vho thoma u fa. Nga ntshani ha zwenezwo, mavu a a kumbiwa kana a hwalwa nga muya.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga ndila dzine vhathu vha anzela u vhangana ngadzo mukumbululo wa mavu. Lingedzani u fhindula mbudziso idzi:

Hu bvelela mini musiri tshi remekanya miri?

Hu bvelela mini arali ri tshi nga fuwa mbudzi, nngu kana kholomo nnzhinnzhi pfuloni?

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi. Ambani na khonani yaṅu nga uri hu khou bvelela mini kha mavu. Ni kone u ita thiki (✓) kha phindulo i re yone ya mbudziso inwe na inwe.

Tshi no vhangana mukumbululo ndi

muya	
duvha li tshi fhisesa	
mvula i songo linganaho	

Tshi no vhangana mukumbululo ndi

duvha	
vhathu	
muya	

Kha ri vhale

Zwimela zwi tōda mavu avhudi uri zwi aluwe

Miri na zwimela zwi wana zwiliwa zwazwo mavuni. Musi miri na zwimela zwa tshaka dzo fhambananaho zwi tshi mela fhethu huthihi, zwi tswonzwa zwiliwa zwo fhambananaho zwi tshi bva mavuni lune mavu a dzula o takala. Musi rabulasi a tshi lima lushaka luthihi fhedzi lwa zwiliwa, sa mavhele, zwimela izwi zwi shumisa lushaka luthihi fhedzi lwa zwiliwa. Vhorabulasi vha nga ita uri mavu avho a dzule o takala nga u lima zwiliwa zwi no shumisa pfushi dzo fhambananaho. Ri nga kona u ita uri mavu a ngadeni dzashu a dzule o takala nga u shela khomposi. Ni nga kona u diitela yaṅu inwi mune. Mupfudzethukhwi (khomposi) u nea zwimela pfushi. Ndila ya u ita khomposi (mupfudzethukhwi) khei:

Kha ri ite nyito

Ndila ya khomposi.

Ni tea u vha na:

- makanda a mitshele na miroho
- zwisagana zwa tie
- matari o faho na hatsi
- mabambiri o kherukanaho
- makanda a makumba
- khadibodo

Zwine na tea u ita:

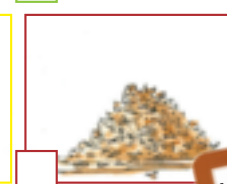
- Kuvhanganyani thukhwi kha thulwi i re huriwe khoneni dzharatani, hu re na murunzi.
- Thithiedzani nga mavu a si manzhi.
- Shelani maḍi o linganelaho uri thulwi i dzule yo vhuella (nukala) (ni songo tou shelesa).
- Rembulusani thukhwi iyi nga forogo ya ngadeni maḍuvha maṅwe na maṅwe mavhili kana mararu.
- Musi thukhwi i tshi thoma u honyekana na u swifhala, i limeleni mavuni a ngadeni.
- Tlelani ni vhone zwiliwa zwaṅu zwi tshi titima zwo takala!

Ni songo shumisa:
zwikotikoti, ngilasi, pulasitiki,
nama, mafhi kana tshizi.

Kha ri ṅwale

Lavhelesani tshifanyiso ni thikhe zwithu zwine na nga zwi shumisa kha thulwi yaṅu ya khomposi. Itani tshifhambano tshihulu kha zwithu zwine na sa ḍo zwi shumisa.

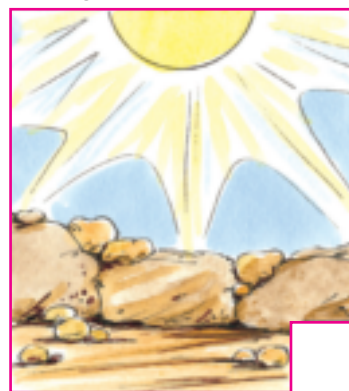
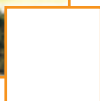
Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

U shuma na mavu

Kha ri vhale

Thavha na khaladzi awe Shumani vha khou todou lima ngade. Shumani u khou todou tavha miroho ngeno Thavha a tshi toda u tavha maluvha. Vha tea u thoma nga u ta f'hetu ho fanelwaho nga ngande. Ni nga kona u vha thusa? Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ite thiki (✓) tshibogisini tsho teaho.

Vha tea u ita mini tshi no tev'hela? Nomborani zwifanyiso zwiraru zwi re af'ho f'hasi zwi tshi tevhekana nga ngona.

Vha khou ita zwone? Itani thiki kha zwithu zwi re zwone ni ite tshif'hambano kha zwi si zwone.

Duvha:

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga u lima ngade ya mitshelo na u ṭavha miri ya mitshelo mahayani. Zwi a vhulunga tshelede? Miroho na mitshelo zwi a ḡifha khwiṇe? Ngani? Ni nga ṭavha mitshelo na miroho ya tshaka dzifhio hayani? Ndi zwithu zwifhio zwi no aluwa zwavhudi tshitshavhani tsha haṅu? Lavhelesani ngade na bulasi dza vhaṇwe.

Kha ri ṇwale

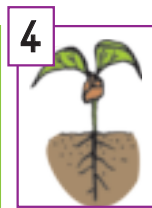
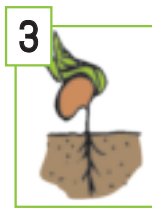
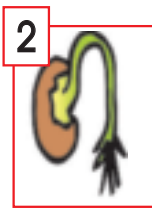
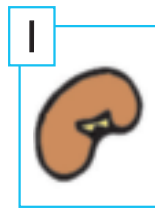
Ṇwalani mutevhe wa miroho ine na nga ṭavha. Tsini na muṇwe na muṇwe bulani uri ndi nga mini ni tshi nga ṭavha muroho uyu.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani zwifanyiso ni ṭalutshedze khonani

yaṅu uri hu khou bvelela mini kha muṇawa u re tshifanyisoni tshiṇwe na tshiṇwe.

Kha ri ṭharamuwe

- Thetshelesani mudededzi waṅu musi vha tshi ri gidimani, fhufhani, welani fhasi, thamuwani, ni mbo ḡi zwi ita nga u ṭavhanya.
- Imani nga mulenzhe muthihi ni sa wi. Zwino tshintshani mulenzhe. Talani mutalo mavuni kana ni athe lutambo fhasi semenndeni.
- Dadamalani kha lutambo.
- Ṭharamudzelani zwanda matungo uri ni ḡitike (ni si we).
- Zwi lingedzeni no bonya maṭo!

Vhuendi ha shangoni: badani

Kha ri vhale

Ri shumisa tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi musu ri tshi ya huriwe fhethu khathihi na u tshimbidza thundu dzi tshi ya huriwe fhethu. Hu na tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi. Vhunzhi hashu ri tshimbila shangoni ri badani, zwidimelani na ndilani dza nayo. Ri dovha ra shumisa zwiendedzi zwi no nga matiraka na zwidimela kha u endedza zwithu shangoni.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani zwifanyiso. Zwi sumbedza ndila dzo fhambananaho dza u shumisa bada kha vhuendi. Talani mutalo u no livhanya tshifanyiso tshinwe na tshinwe na ipfi lone.

modoro

thuthuthu

bisi

gariki ya donngi

lori

thekhisi

baisigira

tshikuta

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu ni fhindule mbudziso idzi.

Ni ya hani tshikoloni duvha linwe na linwe?

Ni ya hani kiliniki?

Ni ya u dalela mashaka na dzikhonani nga mini?

Ni ya hani doroboni?

Duvha:

Kha ri n'wale

Nwalani mafhungo mavhili a no amba uri
ni ya tshikoloni nga mini duvha lijwe na lijwe.

Zwino fhedzisani mafhungo aya.

Mudededzi wanga vha da tshikoloni nga _____.

Ndi ya kiliniki nga _____.

Musi ndi tshi ya ha khonani yanga, ndi tshimbila nga _____.

Kha ri ambe

Ni shumisa vhuendi ha tshaka dzi no fhira luthihi ni tshi ya tshikoloni?
Vhanwe vhana vha kilasini yanu vha shumisa vhuendi?

Lavhelesani girafu iyi ni kone u fhindula
mbudziso

Vhunzhi ha vhagudi vha kilasini yanu
vha da nga mini tshikoloni?

Ndi vhana vhangana vha no da
tshikoloni nga modoro?

Tshivhalo tsha vhana

5				
4				
3				
2				
1				
	Nga milenzhe	Thekhisi	Bisi	Modoro

Kha ri vhale

Zwino ni vho zwi divha uri hu na tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi ha
badani. Hu dovha hafhu ha vha na bada dzo fhambananaho, tsumbo:

- bada dza giravhulu (mavu) na
- bada dza tshigontiri.

Dzi pfi ndi magondofulu, ngauri dzi na mirando (leini) mivhili kha lurumbu luwe
na luwe, goloi nga dzi a kona u tshimbila nga tshifhinga tshithihi. Firiweyi yone
i fana na gondofulu, fhedzi zwipida zwa bada zwivhili zwi vha zwo fhandekanywa.
Kha firiiweyi ni kona fhedzi u tshimbila no lavhelesa sia lithihi fhedzi la bada.

Kha ri ambe

No no vhuya na tshimbila kha gondofulu? Hu na firiiwei tsini na ha
hanu? Bada nnzhi afha hune na dzula hone ndi dza giravhulu kana dza
tshigontiri? Ndi bada ifhio yo tsireledzeaho — ndi gondofulu kana firiiwei?
Ndi ngani?

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Vhuendi ha shangoni: nga zwidimela

Kha ri vhale

Vhuendi ha badani a si yone ndila i yotlhe ya u enda shangoni. Ri a kona u shumisa raliwei (zwidimela). Raliwei dzi fana na ndila dze dza phuliwa hu tshi shumiswa zwipida zwa tsimbi. Ndila idzi dzi vhidzwa u pfi ndi zwiporo. Zwidimela zwi tshimbila kha zwiporo zwenezwi. Zwi hwala vhathu na zwiinwe zwithuvho zwi tshi bva doroboni inwe zwi tshi

ya kha inwe. Tshidimela tshi kona u hwala vhathu vhanzhi u fhira modoro kana bisi. Tshi kona hafhu u hwala zwithu zwi no lemela zwi zwinzhi u fhira lori (tiraka).

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe na khonani yanu nga tshaka dzo fhambananaho dza zwidimela zwa raliwei.

Ndi zwidimela zwifhio kha izwi zwi no tshimbidza vhathu?

Ndi zwidimela zwifhio kha izwi zwi no tshimbidza thundu?

Ndi zwithude zwine tshidimela tsha hwala?

Tshidimela tshi no hwala vhathu fhedzi tshi pfi ndi **tshidimela** tsha vhanameli. Tshidimela tshi no hwala thundu, hu si vhathu tshi pfi **tshidimela tsha thundu** (gutsu)

Tshidimela tsha tshitimu

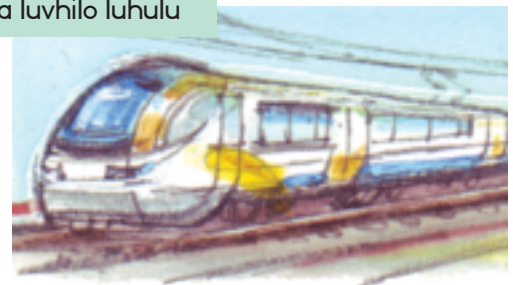
Tshidimela tsha mudagasi

Tshidimela tsha luvhilo luhulu

Tshidimela tsha dizili

Duvha:

Kha ri livhanye

Talani mutalo ni tshi livhanya lushaka lwa tshidimela lu re kha tsha u la na mafhungomatsivhudzi o teaho a re kha tsha monde.

Tshi shumisa dizili kha maanda.

Tshi shumisa tshitimu kha maanda.

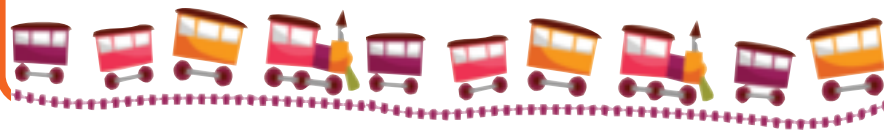
Ndi tshidimela tsha mudagasi tshi no gidima nga luvhilo luhulwane. Tshi kona u swika kha luvhilo lwa 200 km nga awara. Tsha u thoma fhano Afrika Tshipembe ndi Gautrain ya Gauteng.

Tshi shumisa mudagasi kha maanda. Mudagasi watsho u wanala kha thambo dza mudagasi dzi re nga ntsha ha tshiporo.

Kha ri ite nyito

Dizainani tshidimela tshanu inwi mune ni tshi ole kha tshikhala tshi re afho fhasi. Sumbedzani khonani yanu tshifanyiso tshanu. Rerani nga zwivhumbeo na mivhala.

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Tshidimela tshanu ndi tshidimelade?

Zwi ni durela vhugai u tshimbila nga tshidimela?

Tshidimela tshanu tshi tshimbila u swika ngafhi?

Zwi iteni nnda

- Thamuwani, rathani, fhufhelani ntsha na fhasi, fhufhelani phanda ni dzhitame nga milenzhe mivhili.
- Zwino livhanani na ndila i re na zwikhukhulusi ye mudededzi wanu vha i ita. Ni tea u gonya, na kokovha, na sera kana na fhufha u itela u takuwa kha tshinwe tshipida ni tshi ya kha tshinwe. Lingedzani u zwi ita no tengenedza tshisagana tsha nawa ntsha ha thoho.

Vhuendi ha muyani

Kha ri vhale

U swika zwino ro guda nga tshaka dzo f'hambananaho dza vhuendi ha shangoni. Ri a kona u enda muyani. Hu na tshaka dzo f'hambananaho dza vhuendi ha muyani.

1. Ri shumisa mabuf'ho kha u f'huf'ha ri tshi ya f'hethu hune ha vha kulekule. 2. Modoro u tshimbila nga 120 km nga awara. 3. Tshidimela tsha luvhilo luhulwane tshi tshimbila nga 955km nga awara! Mabuf'ho na dzihelikhophutha a na nzhini dzo khwat'haho. 4. Mabaloni a muya u no f'hisa na mapapamali (magilaida) ha na nzhini. Mabaloni a papamala nga muya u no f'hisa. 5. Mapapamali a shumisa phapha uri a kone u papamala muyani. Vhathu vha anzela u shumisa mabaloni na mapapamali kha u diphina na kha mitambo. 6. Vhaendatshikhalani vha ya tshikhalani nga tshiendatshikhalani.

Kha ri ite nyito

Talani mutalo u tshi bva kha tshifanyiso tshirwe na tshirwe u tshi ya kha ipfi lone (lo teaho).

helikhophutha

buf'ho la vhaendi (vhanameli)

Lipapamali

baloni la muya u no f'hisa

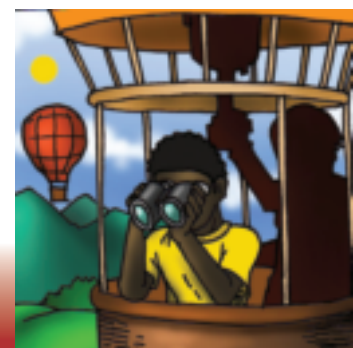
bapamali la u tou nembelela

Shatili ya tshikhalani

Kha ri nwale

Diiteni ane a khou ya u namela baloni la muya u no f'hisa. Ni kona u vhona mini ni ngei ntsha? Nwalani zwithu zwiraru zwine na kona u zwi vhona.

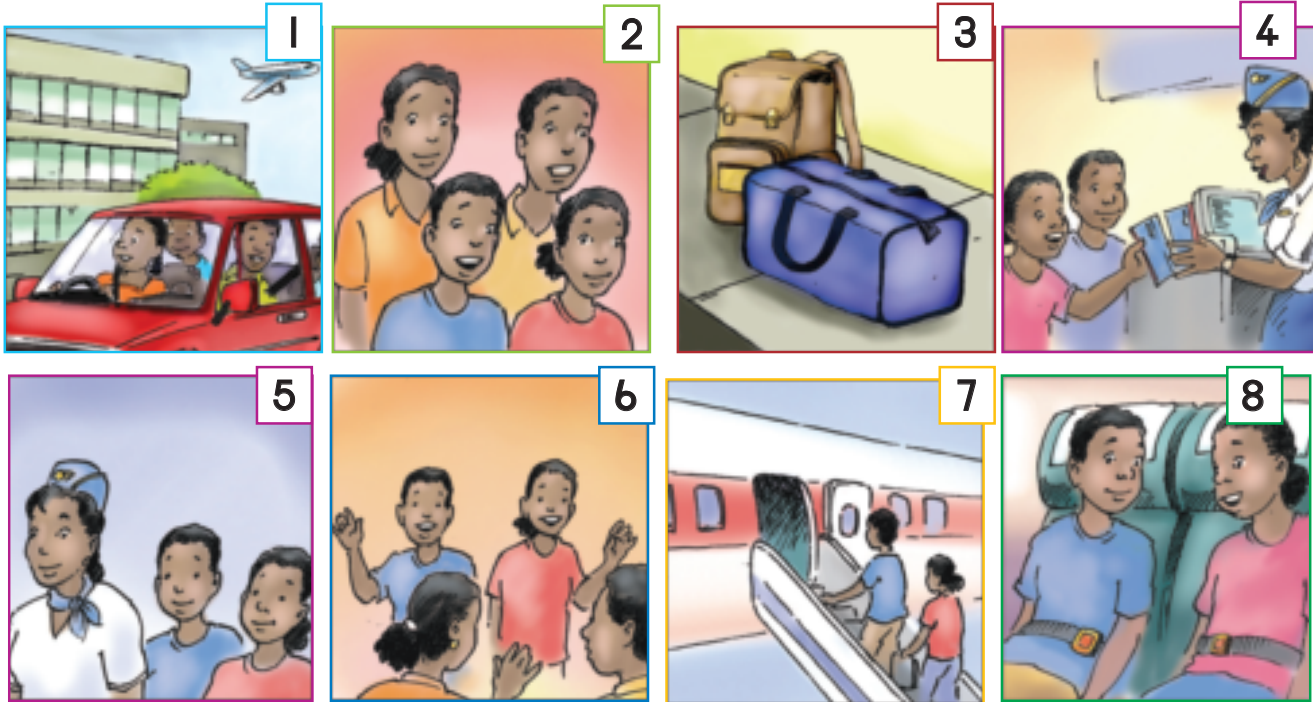

Duvha:

Kha ri ambe

Masindi na khaladzi awe Mulalo vha khou ya u dalela muzwala wavho ngei Johannesburg. Vha go tou fhufha vha tshi bva vhe Cape Town. Lavhelesani zwifanyiso, ni ambe na khonani yangu nga zwine vha khou ita.

Kha ri n'wale

Vhalani mafhungo aya. Dovhani ni sedze zwifanyiso, nomborani mafhungo a tshi tovhekana nga ngona u bva kha 1 u swika kha 8.

	Suthukheisi dza Masindi na Mulalo dza kaliwa.
	Vhabebi vha Masindi na Mulalo vha vha f'helekedza vhukavhamabufho nga goloi.
	Vha wana mabammbiri avho a u namela kha khaunthara ya u namela.
	Muthusavhanameli u isa Masindi na Mulalo hune vha sedzuluswa nga vhatsireledzi.
	Masindi na Mulalo vha gonya zwitsepisi vha dzhena bufhoni.
	Masindi, Mulalo na vhabebi vhavho vha ya khauntharani ya u namela.
	Vha dzula fhasi vha vhofha mabannda.
	Vha tātāisa vhabebi vhavho.

Vhuendi ha maḡini

Kha ri vhale

Lushaka lwa u fhedzisela lwa vhuendi ndi vhuendi ha maḡini. Ho no f'hela mirwaha ya maḡana na maḡana vhathu vha tshi khou shumisa maḡi kha e endedza zwithu. Ri tshimbila lwanzheni ri tshi ya u dala mashangoni a seli, ri dovha hafhu ra shumisa milambo na maisha kha u endela zwiṱwe zwiṱiḡa zwi re mashangoni ashu.

Kha ri ṱwale

Ri tshimbila nga ṅḡilade maḡini? Lavhelesani zwifanyiso zwi re af'ho f'hasi ni ambe na khonani yaṅu nga tshaka dzo fhambananaho dza zwiendedzi zwine ra zwi shumisa kha vhuendi ha maḡini.

Gungwa ḡa vhareakhovhe

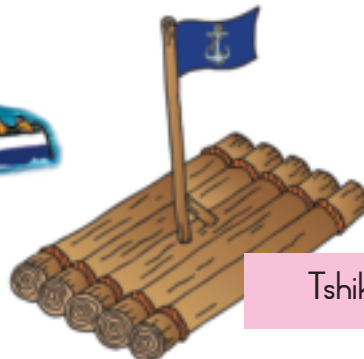

Ngalavha

Gungwa ḡa nzhini

Tshikepe tsha vhaendi

Tshikwekwete

Ndi ḡif'hio ḡine ra ḡi shumisa kha u enda milamboni? Ndi ḡif'hio ḡine ra ḡi shumisa kha u wela lwanzhe ri tshi ya kha maṱwe mashango?

Ni vhona u nga ri shumisa gungwa ḡa nzhini ri tshi ya kule kana ri tshi monamona tsini?

Zwino ṱwalani fhungo ḡithihi nga lushaka luṱwe na luṱwe lwa gungwa na zwine ḡa ḡo shumiswa khazwo.

Kha ri ṱwale

Duvha:

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga mbudziso hedzi.

- Ndi lushaka luf'hio lwa vhuendi lune lwa vha lwonelwone kha inwi? Ndi nga mini ni tshi ralo?
- Ndi lushaka luf'hio lwa vhuendi lu no ongolowesa?
- Ndi lushaka luf'hio lwa vhuendi lu no ṭavhanyesa?
- Ndi lushaka luf'hio lwa vhuendi lune mudededzi waṅu vha lu shumisa vha tshi ḡa tshikoloni?

Kha ri ite nyito

Olani tshifanyiso tsha lushaka lwa vhuendi lune na lu funesa. U nga vha moḡoro, gungwa, bufho kana baisigiri. Ni nga kha ḡi ola bere.

Zwi iteni nḡa

Tambani mutambo wa ngu na phele:
Khethekanani ni bve zwigwada zwivhili: tshinwe tshigwada ndi phele, tshinwe ndi ngu. Itani tshitumba tshine ngu dza ḡo valelwa ngomu arali dzo kona u batiwa. Musi mudededzi vho ni fha saini, phele dzi lingedza u bata ngu. ngu dzine dza batiwa dzi dzheniswa tshitumbani. Ngu dzo salaho dzi lingedza u ponyokisa dzi re tshitumbani nga u dzi kwama. Ngu dzi re tshitumbani dza vhuya dza kwamiwa, dzi tea u vhuyelela mutamboni.

Zwiṇwe hafhu nga vhuendi ha maḡini

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe na khonani yaṇu ngazwo.

No no vhuya na vhona tshaka dza vhuendi dzi no fana na idzi? Ndi tshiendedzi tshifhio tshi no kona u tshimbila fhasi ha maḡi. Ni a divha madzina a tshaka dzi tevhelaho dza vhuendi ha maḡini?

Kha ri vhale

Vhalani mafhungo a re afho fhasi, ni lavhelese zwifanyiso. Livhanyani tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe tsha mafhungo na tshifanyiso. Nwalani nomboro yone tsini na tshifanyiso.

1. Ponto kana feri i hwala vhathu, mimodoro na zwiṇwe zwithuvho ya pfaka mulambo. Hu na feri i no nga yeneyi ngei Malgas ngei Kapa Vhukovhela. I hwala mimodoro i tshi pfuka mulambo wa Breede.

2. Sabumarini i tshimbila ngomu maḡini fhasifhasi. Vhunzhi ha sabumarini ndi khulwane vhukuma lune dza kona u hwala vhathu vhanzhi. Sabumarini khulwanesa dzi a kona u dzula fhasi maḡini miṇwedzi minzhi.

3. Vhaṇwe vhathu vha dzula ṇuni dza magungwa. Vhaendelamashango, vhane vha dalela fhetu hu no nga sa Kariba, Zimbabwe nga holodei, vha monamona na isha ili vhe ṇuni dza magungwa.

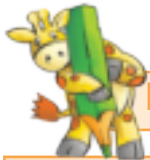

Duvha:

Kha ri vhale

No guda uri zwidimela zwi shumisa tshaka dzo f'hambananaho dza maanda (fulufulu) musi zwi tshi tshimbila. Magungwa na one a shumiswa tshaka dzo f'hambananaho dza maanda. Mariwe a shumisa maanda a vhatu. Mariwe a shumisa dizili kana tshitimu. Vhunzhi ha magungwa hu shumisa maanda a muya.

Kha ri nwale

Itani thiki tsini na phindulo dza mbudziso hedzi.

Hu shumiswa fulufulude hu tshi tshimbidzwa gungwa/
tshikwekwete la/tsha u tou veka?

dizili	
muthu	
muya	

Hu shumiswa fulufulude hu tshi tshimbidzwa gungwa
la nzhini?

muya	
tshitimu	
pitirolo	

Hu shumiswa fulufulude hu tshi tshimbidzwa ngalavha
(gungwa la maseila)?

tshitimu	
muya	
muthu	

Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:

Vhuendi ha phabuliki (ha nnyi na nnyi)

Kha ri ambe

Vhuendi ha phabuliki ndi mini? Modoro wa vhophirintsipala wanu ndi tshiendedzi tsha phabuliki? Baisigiri ya muñwe muthu ndi tshiendedzi tsha phabuliki? Bisi ndi tshiendedzi tsha phabuliki?

Kha ri vhale

Vhuendi ha phabuliki ndi vhuendi hune ha shumiswa nga muthu muñwe na muñwe, fhedzi ni tea u renga thikhithi. Zwidimela, mabisi, mabufho, thekhisi na dziferi zwi nga shumiswa sa vhuendi ha phabuliki.

Kha ri ñwale

No no vhuya na shumisa lushaka lufhio lwa vhuendi?

Ndi zwifhio zwine na tea u vha nazwo musi ni sa athu shumisa vhuendi ha phabuliki? Vhathu vha shumisa lini vhuendi ha phabuliki?

Kha ri ite nyito

Itani thodiso ya kilasini malugana na tshaka dza vhuendi ha phabuliki he vhañwe nga inwi kilasini vha vhuya vha hu shumisa. Khalarani tshibuloko tshithihi kha zwi re kha thebulu i re afho fhasi ni tshi sumbedza lushaka luñwe na luñwe lwa tshiendedzi lune muthu muñwe na muñwe a shumisa.

Tshivhalo tsha vha no dzhena vhothe

11				
10				
9				
8				
7				
6				
5				
4				
3				
2				
1				
	Thekhisi	Tshidimela	Bisi	Bufho

Duvha:.....

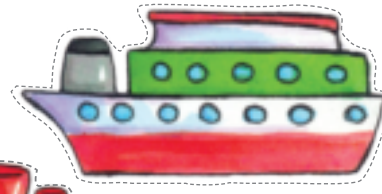
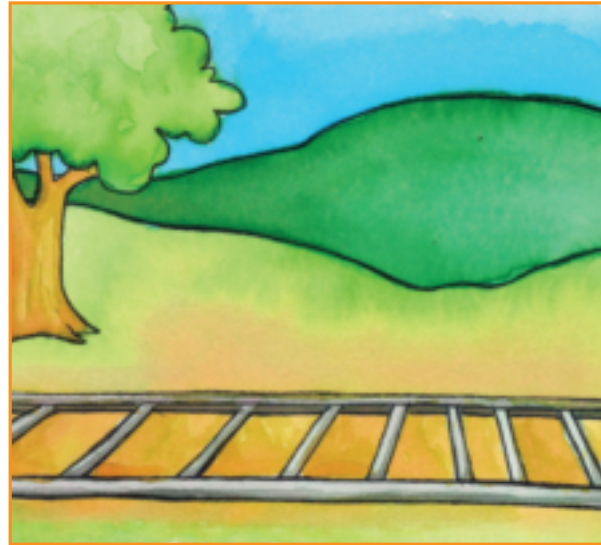
Kha ri ite nyito

- Shumisani matheriala a no vusuludzea kha u ita tshiendedzi tshine tsha nga shumiswa kha u longa penisela.
- Pendani kana ni nakise tshiendedzi tshanu.

Kha ri ite nyito

Gerani zwifanyiso zwa tshaka dzo fhambananaho dza vhuendi zwi tshi bva kha siatari la zwigeriwa ngei murahu ha bugu. Nambatedzani tshifanyiso tshiwe na tshiwe fhethu ho teaho. Ni kone u khalara zwifanyiso zwothe. Ivhani na vhuṭanzi uri ni zwi ita nga vhudele na uri no shumisa mivhala yo fhambananaho.

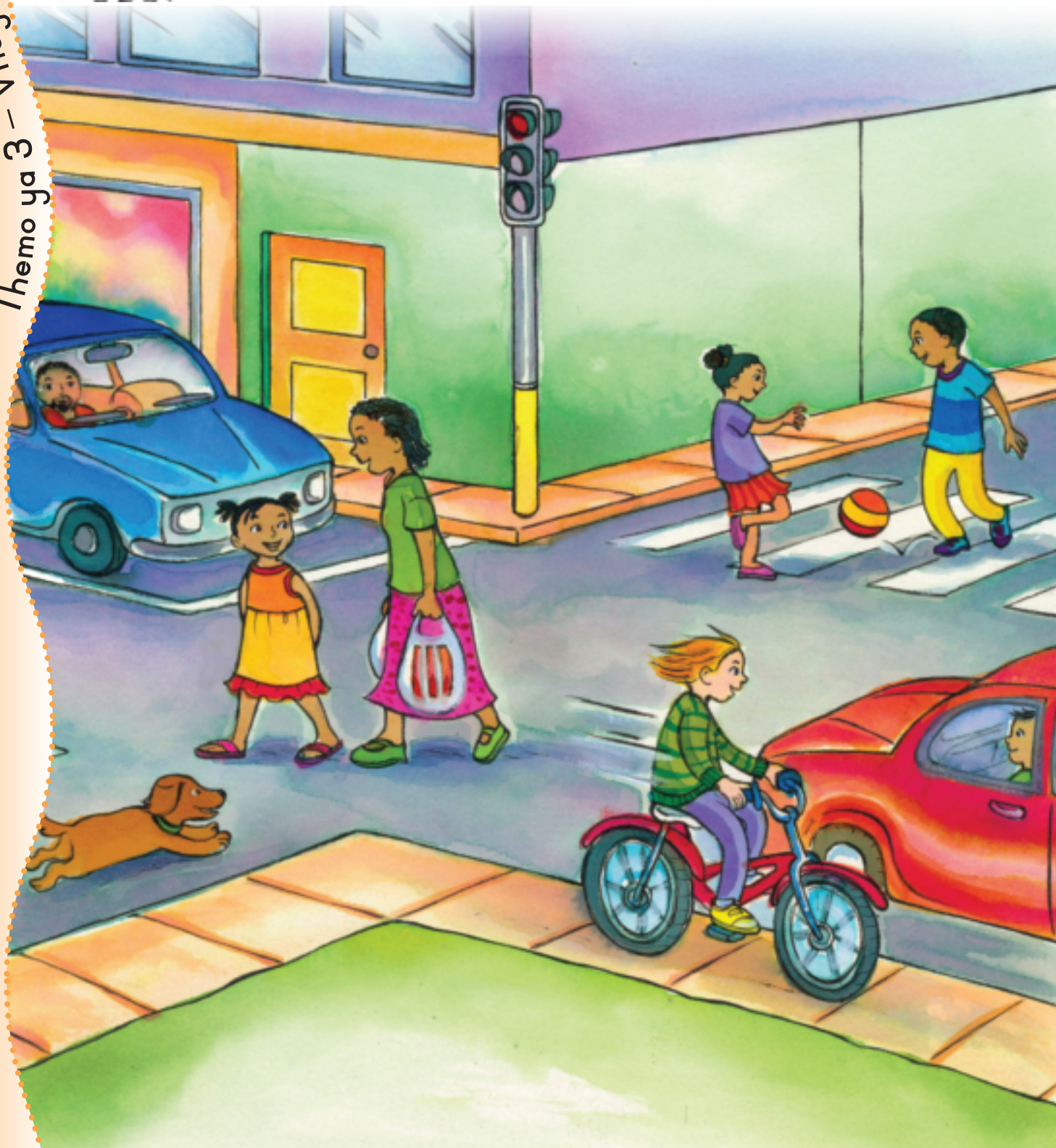
Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Kha ri ambe

U tsireledzea badani

Vhathu vha re tshifanyisoni itshi vha khou pfuka milayo ya badani. Ambani na khonani yanu nga zwine avha vhathu vha khou ita zwo khakheaho.

Duvha:

Kha ri vhale

Nwedzi muṛwe na muṛwe ri vhala kana u pfa nga vhana vha tshikolo vhe vha tshaiswa nga mimodoro vhe ndilani ya u ya tshikoloni nga milenzhe kana nga baisigira. Ni nga vha na vhuṭanzi uri no tsireledzea badani arali na tevhele milayo ya badani.

Milayo ya vhaendanganayo (vha no tou tshimbila)

- Musi ni sa athu pfuka tshitṭaraṭa, ni tea u thoma na sedza kha tsha u ḽa, na kha tsha monde ni dovhe ni sedze kha tsha u ḽa hafhu uri ni vhe na vhuṭanzi uri a hu na mimodoro, baisigiri, thekhisi kana bisi dzi no khou ḽa.
- Arali bada yo ḽalesa zwiendedzi, wanani tshitṭaraṭa tshi re na tshitopo, kana robotho kana mavhala a mbidi (zebra) a u pfuka ni pfuke hone — ni songo pfuka huṛwe fhethu na huthihi.
- Arali hu na ha u pfuka ha mavhala a mbidi kana hu no pfuka vhana vha tshikolo, hu shumiseni. Hafha ndi hone fhethu ho tsireledzeaho tshothe kha u pfuka bada.
- Ni songo tshimbila badani, tshimbilani kha phevimende. Arali i siho, tshimbilelani kulekule na zwiendedzi. Tshimbilani tshifhinga tshothe kha lurumbu lwa tsha u ḽa uri ni kone u vhona zwiendedzi zwi no khou ḽa kha inwi.
- Ni songo tamba tsini na bada.
- Ni thanye vhukuma arali ni tshi khou pfuka fhethu hune zwiendedzi zwa dzhena na u bva tshitṭaraṭani.

Milayo ya vhareili vha baisigira

- Ivhani na vhuṭanzi uri baisigira yaṅu a yo ngo tshinyala. Tshekani (ṭolani) mathaela, biriki, ṭirapa, tshaini, maṅanga, bele na luvhone musu ni sa athu namela.
- Ni tea u vha na luvhone lu no vhonele kule khathihi na tshitṭikara tshi no penya kha vhili ḽa murahu, vhusiku na musu tshedza tshi si tshavhudi.
- Ambarani helimethe tshifhinga tshothe. I ḽo ita uri ṭhoho yaṅu i si huvhale arali ni tshi nga wa, kana ya ni tsireledza arali ni tshi nga ṭangana na khombo. Helimethe i nga tsireledza vhutshilo haṅu.
- Arali hu na ndila ya dzibaisigira ya tshipentshela, shumisani yone vhudzuloni ha bada.
- Shumisani ndila yo tsireledzeaho tshothe, hu si ndila ya u khauleza tshothe.
- Shumisani tswayo dzo teaho dza zwanda, dzi tshi vhonele, musu ni tshi khona.
- Ni songo tshimbila no vhambela na mureili muṛwe wa baisigira — tshimbilani no tou tevhekana.
- Ni songo ita zwa u vhonelewa musu ni tshi khou tshimbila nga baisigira badani.

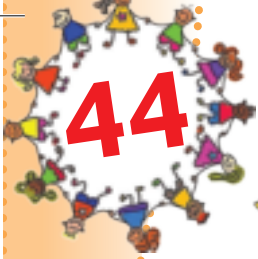
Zwi iteni nḽa

Humbelani mudededzi waṅu vha ni sumbedze ndila yo tsireledzeaho ya u kungulutshela phanda na ya u kungulutshela murahu.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Themo ya 3 – Vhege dza 6

44

Milayo ya badani

Kha ri n̄wale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re kha siatari la 22 hafhu. Zwino fhindulani mbudziso hedzi.

Ndi vhathu vhangana vhane vha khou pfuka milayo ya badani?

Ndi mulayo uf'hio une mufumakadzi o faraho bege a khou pfuka?

Ndi milayo mingana ine musidzana o namelaho baisigiri a khou pfuka?

Vha khou pfuka mulayo uf'hio?

Hu nga bvelela mini kha uyu mukalaha?

Ni tea u ita mini tshif'hinga tshothe musi ni sa athu pfuka bada?

Kha ri ambe

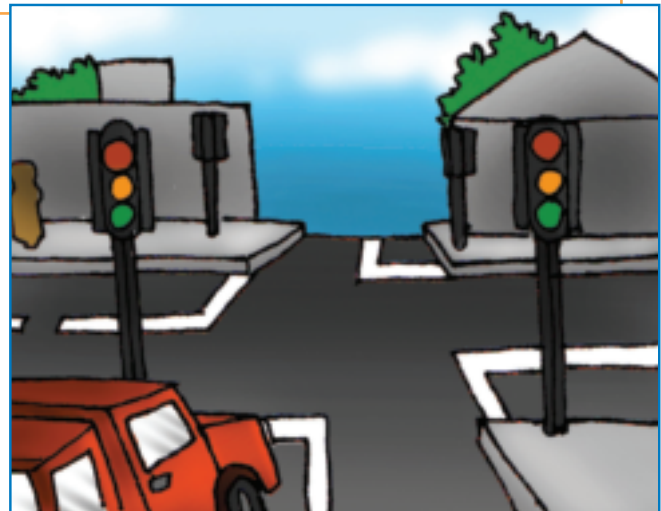
Robotho dzi na mavhone mararu.

Mivhala yao ndi if'hio?

Mivhala iyi i amba mini?

Muvhala u re nga nt̄ha ndi uf'hio?

Muvhala wa vhukati ndi uf'hio?

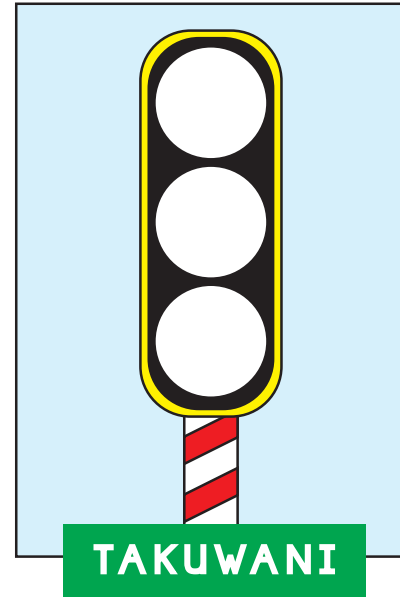
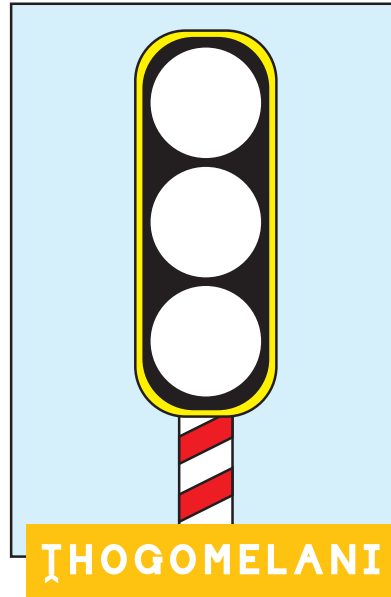
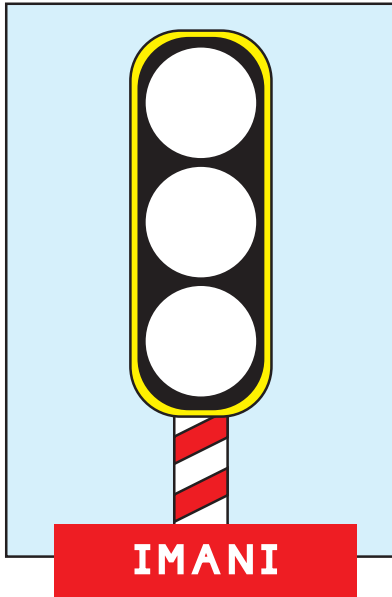

Duvha:

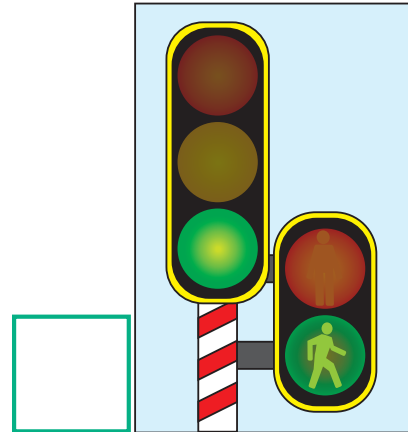
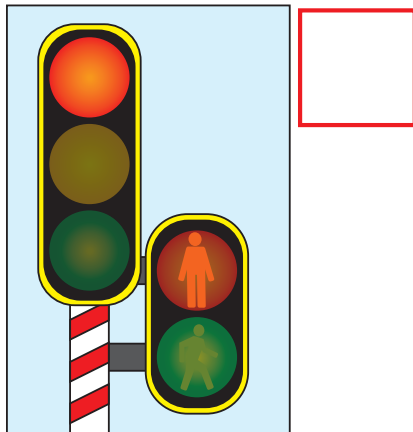

Kha ri ite nyito

Khalarani mavhone a re kha robotho idzi u itela uri mivhala i yelane na maipfi a re nga fhasi. Ni kone u amba uri luswayo luniwe na luniwe lwa badani lu amba mini.

Itani thiki (✓) tshibogisini tshi no sumbedza uri muthu o tsireledzea a tshi pfuka bada.

Kha ri tharamuwe

- Dzulani fhasi kha semmende. Kungulutshelani phanda na murahu sa bola. Zwino shuvhamani.
- Posani tshisagana tsha nawa muyani ni tshi gavhe. Zwino tshi poseleni kule nga hune na nga kona.
- Shumani na khonani yaṅu. Sielisanani u posa na u gavha tshisagana tsha nawa.
- Shumani ni kha thimu. Wanani uri ndi zwisagana zwa nawa zwingana zwine thimu yaṅu ya nga posa manngini kha mithethe ya 60.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

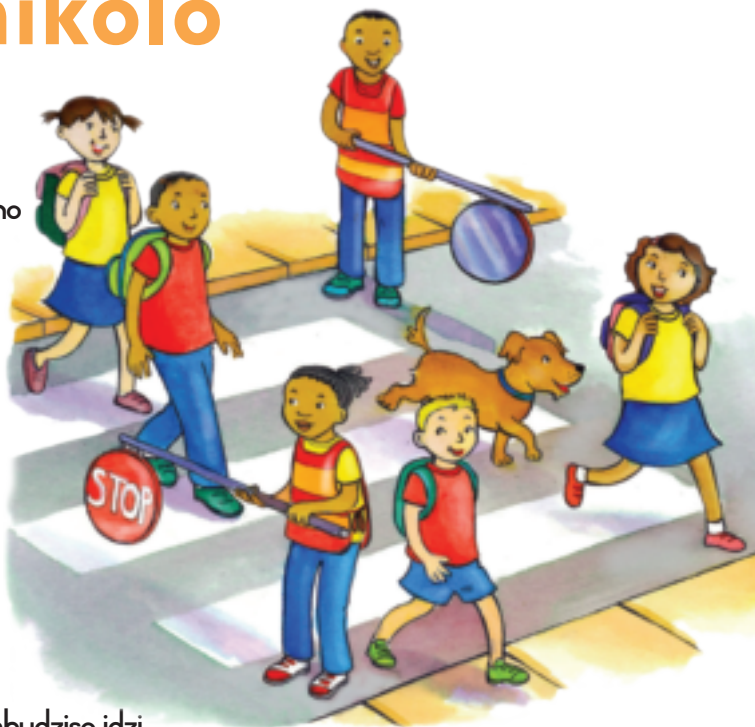
Patiroli ya vhana vha tshikolo

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yaṅu.

- Patiroli ya vhana vha tshikolo ndi mini?
- I thusa vhagudi nga ndilade?
- Ndi ngani i na mushumo kha inwi?

Kha ri riwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Zwo tea uri vhagudi vha pfuke bada nga vhone vhaṅe?

Ndi ngani ni tshi humbula ngauralo?

Ndi lini hune ha tea u vha na patiroli ya vhana vha tshikolo?

Ni zwi divha hani uri muthu ndi murado wa patiroli ya vhana vha tshikolo?

Patiroli ya vhana vha tshikolo i imisa zwiendedzi nga ndilade?

I thivhela hani vhagudi uri vha songo pfuka bada?

Duvha:

Kha ri ite nyito

Ndamulelo na mme awe vha khou ya laiburari. Vhe ndilani vha vhona tswayo hedzi dza badani. Dzi amba mini? Livhanyani luswayo luñwe na luñwe na zwine lwa amba.

A ho ngo tendelwa vhaendanganayo.

Hu na tshitopo af ho phanda.

Vhaendanganayo vha a kona u pfuka haf ha.

Laiburari

Hu na mafhande a bada af ho phanda.

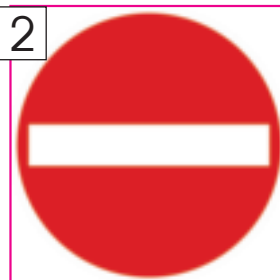
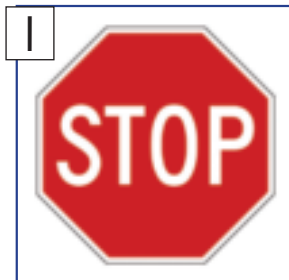

Hu tendelwa fhedzi vhaendanganayo.

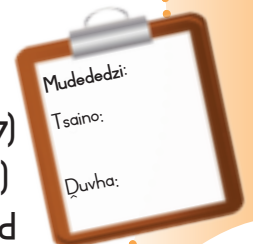

Kha ri ñwale

Ntombi na khotsi awe vha khou ya doroboni nga modoro u ya u renga mavhengeleni. Vha vhona tswayo idzi dza badani. Ntombi a vhudzisa khotsi awe uri dzi amba mini. Inwi ni a zwi ñvha uri dzi amba mini? Shumani na khonani yanu ni ñwale zwine khotsi a Ntombi vha tea u ita musi vha tshi vhona tswayo idzi. U itela u vhona arali phindulo dzañu dzi dzone, ganamisani bugu yanu.

Phindulo: (1) Imani hu re na luswayo. (2) Ni songo dzhena. (3) Ni songo pfuka haf ha. (4) A no ngo tendelwa u fira modoro u re phanda hana

Vhaofisiri vha zwa vhuendi vha nga ni thusa nga mini?

Kha ri ambe

Lavhelesani mepe hafhu ni fhindule mbudziso idzi.

Ndi lushakade ulu lwa muofisiri wa mapholisa?

Ni divha mini nga vhaofisiri vha zwa vhuendi?

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Muofisiri wa zwa vhuendi u ita mini?

Muofisiri wa zwa vhuendi u ni thusa nga ndilade?

Ni vhona u nga ndi nga mini modoro wa mapholisa wo pakiwa nga iyi ndila?

Duvha:

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yaṅu.

Kha ri ṅwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Mureili wa modoro wa muvhala wa lutombo o ita mini tsho khakheaho?

Ni vhona u nga muofisiri wa zwa vhuendi u tea u ita mini?

Kha ri ite nyito

Shumisani masogisi a kale kha u ita phaphethe dza zwanda. Inwi na khonani yaṅu ni nga shumisa phaphethe idzi kha u sumbedza mureili wa baisigira a no pfuka robotho dzo vala. Muthihi wa vhoiwe ndi mureili wa baisigira ngeno muṅwe e muofisiri wa zwa vhuendi.

Kha ri tḥaramuwe

1. Itani zwa u gidimagidima ni tshi ya hune na funa afha kilasini.
 - Musi mudededzi vha tshi ni ime, ni mbo ḡi ima dzii, heneḥo hune na vha hone.
2. Mudededzi waṅu vha ḡo ni khethekanya na bva thimu.
 - Ni khou ya u ita dzireḽeireisi.
 - Thimu i no ḡo wina mbambe nnzhi yo wina (kunda).

Vhañwe vhathu hafhu vha no ri thusa

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga vhathu vhoṭhe vha re tshitshavhani tsha haṅu vhane vha nga ni thusa.

Kha ri livhanye

Talani mutalo ni tshi livhanya zwifanyiso zwi re kha tsha monde na mafhungo a re one a re kha tsha u ḽa.

Ndi thusa vhathu ḽaiburari vha tshi dzhia bugu kana vha tshi ṭoda mafhungomatsivhudzi. Tshinwe tshifhinga ndi a anetshela vhana zwiṭori.

Ndi funesa zwipuka. Ndi thusa zwipuka zwi no khou lwala kana zwe zwa huvhala.

Ndi ni ḽisela mañwalo a tshi bva poswoni nda swika nda a panga zwibogisini zwa poswo miḽini ya vhathu.

Ndi a ni thusa musi ni na ḽino ḽi no khou rema. Ndi ni sumbedza uri ni ṭhogomela maṅo aṅu nga ṇḽilade khathihi na u ita uri uri a dzule e na mutakalo.

Ndi thusa vhana na vhathu vhahulwane vhane vha khou lwala. Ndi vha fha mishonga na dzhekhiseni dza u vha thusa uri vha vhe khwiṇe.

Ndi vha na vhuṭanzi uri zwiṭaraṭa zwi dzula zwo kuna. Vhege inwe na inwe ndi ḽa miḽini yaṅu nga ṭiraka nda kumba mathukhwi miḽini yaṅu.

Duvha:

Kha ri ite nyito

Olani tshifanyiso hafha
tsha muthu ane a shuma
mushumo une na u tama u
u shuma.

Ni tama u shuma mushumode musi no no fhedza tshikolo?
Bulani uri ndi nga mini ni tshi todou shuma mushumo uyu.

Zwi iteni nnga

- Dembetitani kha dzhangili dzhimi ni tshi ya phanda nga "maga a zwanda".
- Inwi na khonani yangu ni tea u tshimbizana sa bara. Wanani uri ni nga tshimbila u swika ngafhi.
- Mudededzi wangu vha do ni lidzela muzika. Muzika uyu u ita uri ni dipfe hani? No takala, no tungufhala kana no dzika.

Mushumo vhukuma tshitshavhani

Kha ri livhanye

Talani mutalo u tshi bva kha lushaka lwa mushumo lu re kha tsha monde u tshi ya kha ipfi line la yelana nawo kha tsha u la.

murengisamaluvha
mudzimamulilo
dokotela
mubiki (Guga)
murungi
mudededzi
munakisamavhudzi
munwali

bugu
tshigero
zwiliwa
maluvha
mushonga
tshidzimamulilo
vhagudi
zwiambaro

Kha ri vhale

Thendo namusi ha ngo vhuya a awela. O thoma nga u ya laborari a yo toda bugu i no amba nga kutambelwe kwa khirikhethe. A humbela mulangalaiburari uri vha mu thuse. U bva afho, u tea u ya u renga zwitembe poswoni. E ndila a tea u fhira nga kiliniki a tshi dzhia mishonga ya makhulu wawe. A fhira nga kilabuni ya heneho ha hawe ya bola ya milenzhe a tshi vhudzisa uri metshe u no tevhela ndi wa lini. Minidzhere a mu vhudza uri a lavhelese kha bodo ya ndivhadzo. Thendo a vhuya a swika hayani, he a wana ndu yotthe i tivha. A tea u vhidza pulambara ngauri phaiphi ya bafurumu yo vha yo phamuwa.

Kha ri nwale

Vhalani mbudziso idzi ni humbulele uri Thendo u do ri mini kha zwikhala zwotthe izwi ni nwale zwe na humbulela.

Ndi vhathu vhararu vhafhio vhe vha thusa Thendo namusi?

Thendo o ri mini kha minidzhere wa tshitediamu tsha bola ya milenzhe?

Thendo o ri mini kha rakhemisi?

Thendo o ri mini kha minidzhere wa tshitediamu tsha bola ya milenzhe?

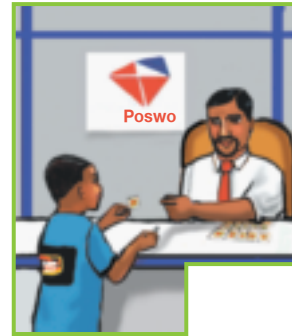
Thendo o ri mini kha pulambara?

Thendo o ri mini a tshi swika poswoni?

Kha ri ite nyito

Lavhelesani zwifanyiso. Zwi sumbedza Thendo a tshi khou ita mishumo yawe yothhe, fhedzi zwo vilingana. Zwi nomboreni zwi tshi tevhekana nga ngona.

Kha ri ite nyito

Mudededzi wanu vha do ri ni tuse kubambiri bogisini musi tshifhinga tshanu tsho swika. Lavhelesani ipfi li re kha kubambiri uku fhedzi ni

songo ku sumbedza muriwe muthu. Ni do vhona ho riwalwa dzina la lushaka lwa mushumo. Zwino sumbedzani kilasi uri ndi mushumoge we wa riwalwa nga u tou edzisela, hu si na tshine na amba.

Vharwe vhagudi vha tea u wana uri ni khou vha sumbedza mushumo wa lushakade.

Kha ri tsharamuwe

Posani bola ya thenisi muyani ni i gavhe. Dovhani ni i pose, ntsha nyana zwino, ni i gavhe. I poseni ntshantsha, ni i gavhe.

Mudededzi wanu vha do ri nea hupu, Vheani hupu iyi fhasi.

- Bambisani bola nga ngomu ha hupu nga tshanda tsha u la ni i gavhe nga tsha monde. Monani na hupu, bambisani bola ngomu ha hupu. Monani nga nnda ha hupu, ni tshi bambisa bola ngomu ha hupu. Imani nga ngomu ha hupu ni bambise bola nga nnda ha hupu.
- Tshibilani nga zigizaka (masongesonge) vhukati ha maka ni tshi khou ralo u bambisa bola ya thenisi.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

49

Themo ya 4 – Vhege dza I

Shango lashu, Afrika Tshipembe

Kha ri ite nyito

Lavhelesani mepe wa Afrika Tshipembe.

Itani luswayo lwa tshifhambano kha mepe af'ho kha vundu
line na dzula khalo.

Zwino wanani dorobo ni i tangedzele.

Duvha:

Kha ri n̄wale

Lavhelesani mepe hafhu ni f̄hindule mbudziso idzi.

Ni dzula kha vundu lifhio?

Dzina la f̄hethu hune na dzula hone ndi lifhio?

Ndi mavundu afhio a re tsini na vundu line na dzula khalo?

Musi vhathu vha no bva mavunduni manwe vha tshi da u dala vunduni la hanu vha tama u vhona mini?

Kha ri n̄wale

Didzhieni ni muthu ane a khou ya u dala kha mavundu manwevho mavhili. Ndi mavundu afhio ane na tama u a dalela? N̄walani tshithu kana zwithu zwivhili zwine na tama u zwi vhona kha vundu linwe na linwe.

Dzina la vundu	Zwithu zwine na tama u zwi vhona

Afrika Tshipembe hu na nyambo dza fumithihi dza tshiofisi. N̄walani madzina a nyambo n̄na. Inwi kana khonani dzanu ni a amba idzi nyambo? N̄walani madzina avho tsini na nyambo dzine vha amba.

	Luambo lwo tshiofisi	Vhathu vhane na vha divha vhane vha lu amba.
1.		
2.		
3.		
4.		

Kha ri ite nyito

1 = mutswuku

2 = mudala

3 = t̃ada

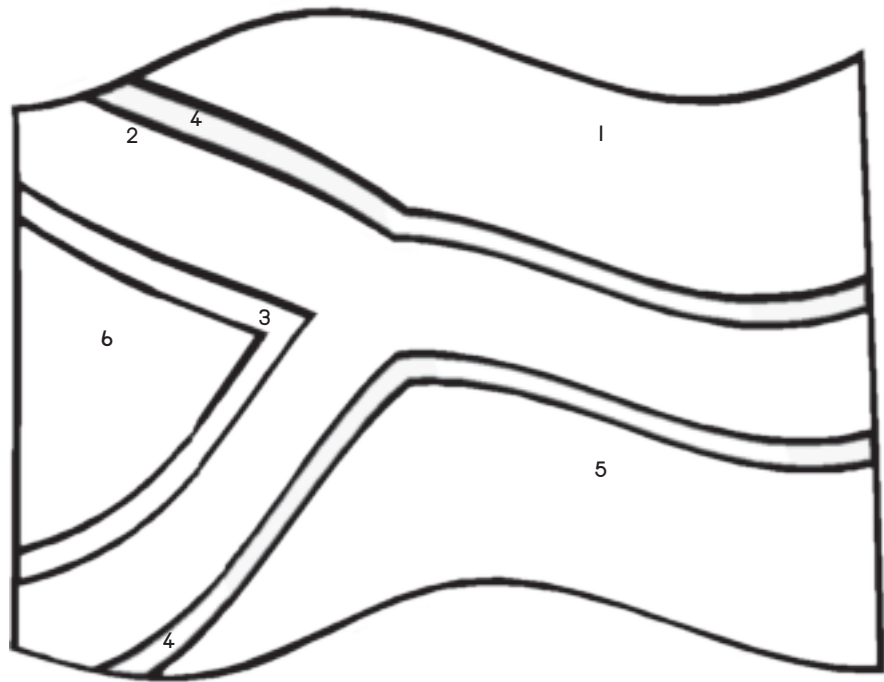
4 = mutshena

5 = lutombo

6 = mutswu

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga fhehu hune fuḽaga ya Afrika Tshipembe ya vhonala hone.

Tshikoloni tsha vhoiwe hu na fuḽaga ya Afrika Tshipembe?

Hu na huṅwe fhehu tshitshavhani tsha haṅu hune na kona u vhona fuḽaga iyi? Tshititshi tsha mapholisa tsha haṅu tshi na fuḽaga iyi?

Kha ri ṅwale

Ndi musi hu na mini hune ra vhona fuḽaga ya lushaka? No vhuya na i vhona mimetsheni ya Tshipuga tsha Līfhasi tsha Bola tsha 2010? Ṇwalani misi miraru kana miṅa he fuḽaga ya lushaka ya leleḽa.

Kha ri n'wale

Vhalani mafhungo aya. Itani thiki (✓) arali fhungo
li lone na tshifhambano (✗) arali li si lone.

	✓	✗
Fulaga yo lelediswa lwa u tou thoma nga la 27 la Lambamai 1994.		
Hu na mivhala mivhili kha fulaga.		
Afrika Tshipembe li shumisa fulaga nthihi u bva nga la 27 la Lambamai 1994.		
Ni a kona u vhona fulaga tshititshini tsha mapholisa.		

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso. Ambani na khonani yangu uri vhatambi vha
bola vha khou ita mini tshifanyisoni itshi.

Zwi iteni nnga

Itani danga no farana.

- Gadani no ima fhethu huthihi.
- Iyani phanda nga maga a 6.
- Thamutshelani murahu nga maga a 10.
- Itani tshankhoikhoi karathi nga mulenzhe nga muthihi nga muthihi.
- Tshimbilelani kha tsha monde nga maga a 3 na kha tsha u la nga maga a 3.
- Imani!

Tsivhudzo ya mudededzi:
Kha vha sumbedze ndaela nga
magaratatai.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Luimbo lwashu lwa lushaka na zwiga zwa lushaka

Kha ri vhale

Ri na luimbo lwa lushaka lwa u takadza. Lu pfi is "Nkosi Sikelel' iAfrika", zwine zwa amba uri "Khotsi shudufhadza Afrika". Vese mbili dza u thoma dzi nga Tshizulu, Tshithosa na Tshisuthu. Mbili dza u fhedzisela dzi nga Afrikaans na Luisimane.

Kha ri imbe

Maipfi a Nkosi sikelel' iAfrika khea. Ni nga kona u a imba?
Kha ri edzise.

	Maipfi a luimbo lwa lushaka	Luisimane
Tshithosa	Nkosi sikelel' iAfrika Maluphakanyisw' uphondo lwayo,	Lord, bless Africa May her spirit rise,
Tshizulu	Yizwa imithandazo yethu, Nkosi sikelela, thina lusapho lwayo.	Hear our prayers, Lord bless us, her children.
Tshisuthu	Morena boloka setjhaba sa heso, O fedise dintwa le matshwenyeho, O se boloke, O se boloke setjhaba sa heso, Setjhaba sa, South Afrika, South Afrika.	Lord, we ask that our nation be protected, That all conflicts are ended. Protect us, protect our nation, our nation, South Africa, South Africa.
Afurikantsi	Uit die blou van onse hemel, uit die diepte van ons see, Oor ons ewige gebergtes waar die kranse antwoord gee,	Ring out from our blue heavens, From our deep seas breaking round, Over ever-lasting mountains, Where the echoing crags resound.
Tshiisimane	Sounds the call to come together, And united we shall stand, Let us live and strive for freedom In South Africa our land.	

Duvha:

Kha ri n'wale

Vhathu vha imba lini luimbo lwa lushaka? Vhalani mafhungo aya. Itani thiki (✓) arali fhungo li lone na tshifhambano (✗) arali li si lone.

✓	✗

Vhathu vha imba Luimbo lwa Lushaka kerekeni.

Thimu ya Bafana Bafana i imba NkosiSikelel'iAfrika musi vha sa athu thoma u tamba metshe.

Ri imba Luimbo lwa Lushaka tshikoloni.

Kha ri vhale

Musi muñwe muthu a tshi vhona tsaino yañu (ndila yañu ni nothe ya u n'wala dzina lañu) kha luñwalo, u a zwi divha uri lu bva kha inwi. **Tshigat'halu tsha Lushaka** tshi nga tsaino ya shango. Musi ri tshi vhona tshigat'halu tsha Lushaka kha bugu kana kha muvhigo (ripoto) ri a zwi divha uri i bva muvhusoni wa Afrika Tshipembe. Tshigat'halu tsha Lushaka tshashu tshi na zwifanyiso zwinzhizwinzhi. Tshifanyiso tshiñwe na tshiñwe tshi na zwine tsha amba.

T'hame yo t'haramudzaho mafhafha, i linda shango lashu

Dzuvha la phurothii, li sumbedza lunako lwa shango

Mananga a ng'ou, o imela vhuṭali

T'hotshe dza goroi, dzi sumbedza u nona ha mavu a shango lashu, zwi ita uri ndimo i konadzee ra wana zwiliwa zwo linganelaho u la

Kha ri ambe

Muano washu, Ike e:/xarra//ke, ine nga luambo lwa Tshikhoisan wa amba uri "ñanda nthihi ya vhatu vho fhambananaho"

Duvha li no khou bvisa mulomo (u tsha), zwi amba tshedza na vhutshilo

Pfumo na tshibonda zwo tou lalaho, zwi sumbedza uri shangoni hu na mulalo

Tshiṭangu, tshi sumbedza u dilugisela u livhana na tshiñwe na tshiñwe tshine tsha nga bvelela

Nyolo mbili dza matombo dza Vhasan, dzi ri humbudza uri ndi vhone vhatu vha u thoma u dzula shangoni lino

Ambani na khonani yañu nga fhethu he na vhuya na vhona hone Tshigat'halu tsha Lushaka. Ni nga kona u sumbedza khonani yañu Tshigat'halu tsha Lushaka zwino ri tshi khou amba?

Kha ri n'wale

Nwalani huñwe fhethuvho ha vuvhili kana huraru he na vhuya na vhona tshigat'halu tsha lushaka tshashu.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Zwiga zwa lushaka Iwashu

Kha ri vhale

Lavhelesani zwifanyiso. Tshinwe na tshinwe tsha izwi zwithu na zwiga zwa Afrika Tshipembe. Tshiga tshi imela tshinwe tshithu. Zwiga zwothe hezwi zwi imela Afrika Tshipembe.

Kha ri nwale

Nwalani khephusheni dza tshifanyiso tshinwe na tshinwe tsha zwiga zwa lushaka. Shumisani tshithihi tsha zwi tevhelaho:

Tsepe

Khovhe ya
Galjoen

Muhovhohovho

Muolori

Phurothia
Khulwane

Kha ri ite nyito

Olani tshifanyiso tsha pennde nga tshithihi tsha izwi zwiga. Rerani nga muvhala, kuvhandelwe na tshivhumbeo.

Duvha:

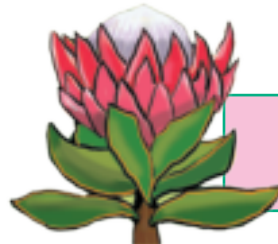

Kha ri n̄wale

Fhedzisani mafhungo aya. Shumisani maipfi haya.

muhovhohovho

phurothia
khulwane

ragabii

khovhe ya
Galjoen

5

tsepe

senthe t̄hanu

t̄hanu

Dzuvha l̄ashu l̄a lushaka ndi _____.

Muri washu wa lushaka ndi _____.

Tsepe ndi _____ yashu ya lushaka.

Tshin̄oni tshashu tsha lushaka tshi sumbedzwa kha khoini ya _____.

Tshipuka tshashu tsha lushaka tshi vhonekela kha dzhesi ya thimu yashu ya _____.

Luimbo lwashu lwa lushaka lu imbiwa nga nyambo _____.

Galjoen ndi _____ yashu ya lushaka.

Ndila dzo fhambañanaho dza u davhidzana

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe na khonani yānu nga ndila dzo fhambananaho dza u dāvhidzana dzine na dzi vhona tshifanyisoni itshi.

Kha ri vhale

Uamba ndi ndila ya u dāvhidzana ine rothe ra i divha. Ri kona u dāvhidzana na nga u riwala. Tshinwe tshifhinga ri dāvhidzana ri sa shumisi luambo. Lavhelesani zwifanyiso zwi re kha siatari li tevhelaho. Tshinwe na tshinwe tshazwo tshi na zwine tsha ri vhudza tshi sa shumisi luambo.

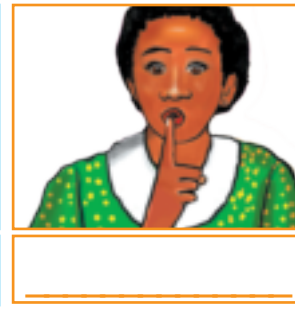
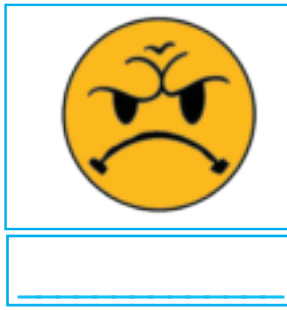

Duvha:

Kha ri n̄wale

Kha zwickhala zwi re fhasi ha zwifanyiso, n̄walani zwine tshifanyiso tshiriwe na tshiriwe tsha amba.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani mafhungo aya a re zwibogisini.

Ri nga vhudza muriwe muthu zwithu zwothe hezwi hu si na u amba. Sielisanani na khonani yanu ni tshi sumbedza uri ni davihizana nga ndilade.

Dzulani tsini na n̄ge

A thi divhi.

Ndo sinyuwa.

Idani ngeno.

Hai.

Tshete.

Ee.

Kha ri vhale

Musi ni tshi amba na muriwe muthu nga lutingo, ni tea u elelwa uri ha ni vhoni. Arali na nga amba nae ni tshi khou shumisa zwanda na tshifhatuwo, ha nga koni u ni vhona. Fhedzih, ni nga shumisa ipfi, ngauri u a kona u pfa ipfi lanu. Ni nga ita uri ipfi lanu li takale kana li tungufhale lune uyu muthu a do kona u pfesesa zwine na khou amba.

Kha ri ite nyito

Seilisanani ni tshi bula mafhungo aya ni na khonani yanu. Ni sumbedze vhudipfi nga tshifhatuwo, zwanda na nga ipfi.

Bulani fhungo

Khotsi anga vho nnyisa laiburari.

Ro ya doroboni nga thekhisi.

Ndo t̄wa hayani nga Mugivhela.

Makhulu wanga vha khou humela hayani havho.

Ho vha hu na phosho khulu

Namusini ndi Lavhuna.

Vhudipfi

u takala

u takala

u sinyuwa

u tungufhale

u tshuwa

u takala

Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:

Zwino dovhani ni bule mafhungo hafhu. Zwa zwino, shumisani **FHEDZI** ipfi lanu kha u sumbedza vhudipfi.

U davhidzana nga u nwala na nga maipfi ashu

Kha ri nwale

Ri shumisa u nwala kha tshaka dzo fhambananaho dza vhudavhidzani. Lavhelesani zwifanyiso izwi ni riwale lebulu dzo teaho nga fhasi ha tshifanyiso tshirwe na tshirwe. Shumisani linwe la maipfi a re afho fhasi.

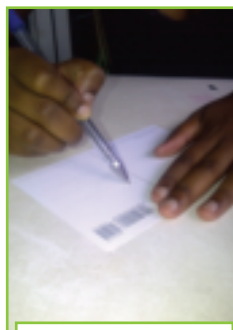
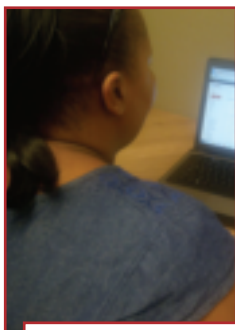
SMS

imeili

luwalo (vhurifhi)

fekisi

posikaratxa

Kha ri nwale

Diiteni u nga ni kha holodei kha inwe dorobovho ine ni sa athu vhuya na i vhona. Nwalani posikaratxa ni i rumele khonani yangu i tshi amba nga zwotthe zwe na ita.

Duvha:

Kha ri ite nyito

Zwino shumani ni na khonani yaṅu.

- Dzulani no nekana mitṅana ni didzhie sa vhathu vhane vha khou amba nga lutṅingo (founu).
- Sielisanani ni tshi amba nga holodei dza vhoiwe.
- Shumisani ipfi laṅu kha u davhidza vhudipfi haṅu.

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yaṅu. Avha vhana vha khou shumisa maipfi avho nga ndilade? Ambani nga ndila dziṛwevho dzine na nga shumisa ipfi laṅu ngadzo kha u davhidzana.

Kha ri tḥaramuwe

Kha ri tambe khirikhethe.

- Khethekanani ni bve thimu mbili.
- Tsheani uri ndi thimu ifhio ine ya ḑo rwa (betha) na uri ndi ifhio ine ya ḑo posela.
- Ni a divha milayo ya khirikhethe? Arali ni sa i divhi mudededzi waṅu vha ḑo ni thusa.

Dziṅwe ṅdila hafhu dza u ḁavhidzana

Kha ri ite nyito

Ni a ḁivha ṅdila ine posikaraṭa ya tea u tshimbila ngayo uri i swike kha khonani yaṅu? Vhalani ṭhalutshedzo dza maga a re ṅdilani iyi. Ni kone u gera zwifanyiso zwo teaho zwi tshi bva kha siatari la zwigeriwa ngei murahu ha bugu ni zwi nambatedze tsini na ṭhalutshedzo.

1
Ni ṅwala posikaraṭa yaṅu.

2
Ni renga tshiṭembe na tshi nambatedza kha posikaraṭa.

3
Ni posa posikaraṭa yaṅu kha bogisi la poswo.

4
Vene ya poswo i isa posikaraṭa yaṅu poswoni.

5
Poswoni, posikaraṭa yaṅu i a nanguludzwa ya dzheniswa kha saga na poswo i no khou ya fhethu huthihi.

6
Zwino posikaraṭa yaṅu i tshimbila nga tshidimela kana bufho ya ya poswoni ya doroboni yeneyo.

7
Mutshimbidzaposwo wa poswoni yeneyo u isa posikaraṭa yaṅu kha khonani yaṅu.

Duvha:.....

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yaṅu. Ni nga kona u wana ṅdila nngana dzo f'hambananaho dza u davhidzana?

Kha ri ṅwale

Lavhelesani zwifanyiso hafhu. Zwino f'hindulani mbudziso hedzi.

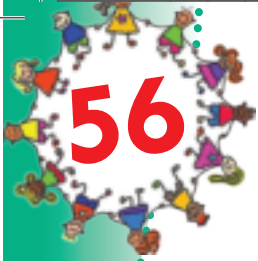
Ndi vhathu vhangana vhane vha khou vhala tshinwe tshithu?

Ndi zwithu zwifhio zwa u vhala zwine ra nga vhaḽela u ḽiphina?

Ri nga kona u vhala ḽuvha ḽinwe na ḽinwe uri ri ḽivhe uri hu khou itea mini shangoni ḽashu?

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

U davhidzana nga khungedzelo na nga muzika

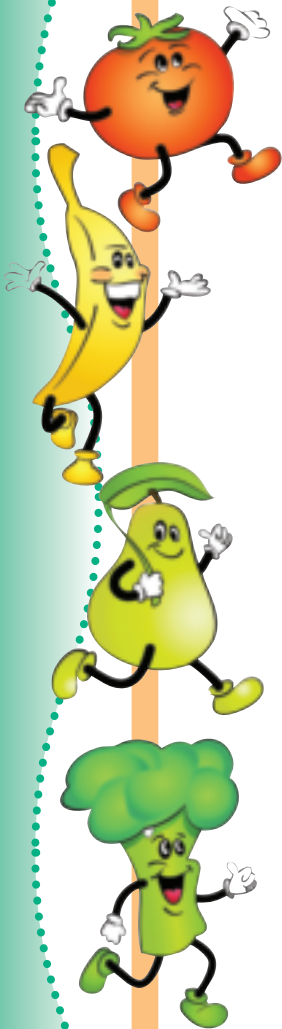
Kha ri ite nyito

Khungedzelo ndi tshipiḁa tsha vhudavhidzani.

Dizainani phosiṯara ya inwi muṅe ya u kungedzela dzhusi ntswa ya mitshelo. Dzhenisani na zwi tevhelaho kha phosiṯara yaṅu:

- Dzina la dzhusi ya mutshelo
- Mutengo wa dzhusi ya mutshelo
- Tshifanyiso tsha dzhusi ya mutshelo
- Ṱhalutshedzo ya dzhusi ya mutshelo
- Ṱhalutshedzo ya vathu vhane vha takalela dzhusi ya mutshelo
- Hune vathu vha nga renga hone dzhusi ya mutshelo

Tshi sumbedzeni khonani dzaṅu ni rere nga mivhala na zwivhumbeo zwe na shumisa.

Duvha:

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṅu nga uri ni nga nambatedza phositara iyi ngafhi.
Ni khou tama uri ni vhe na vhuṭanzi uri i vhonwe nga vhathu vhanzhi.

Kha ri ite nyito

Muzika na wone ndi ngila ya vhudavhidzani. Ambani na khonani yaṅu nga tshaka dzo fhambananaho dza nyimbo dzine na dzi divha.

- ♪ Sielesanani u imba luimbo lune lwa ita uri ni pfe no takala.
- ♪ Zwino imbani luimbo lwa u tshimbila.
- ♪ Ndi lufhio luimbo lu re lwavhugi lwa u tshimbila?
- ♪ Ni imba lini tshikoloni?
- ♪ Imbani luimbo lune na lu funesa.
- ♪ Vhudzani khonani yaṅu uri ndi ngani ni tshi lu funesa.

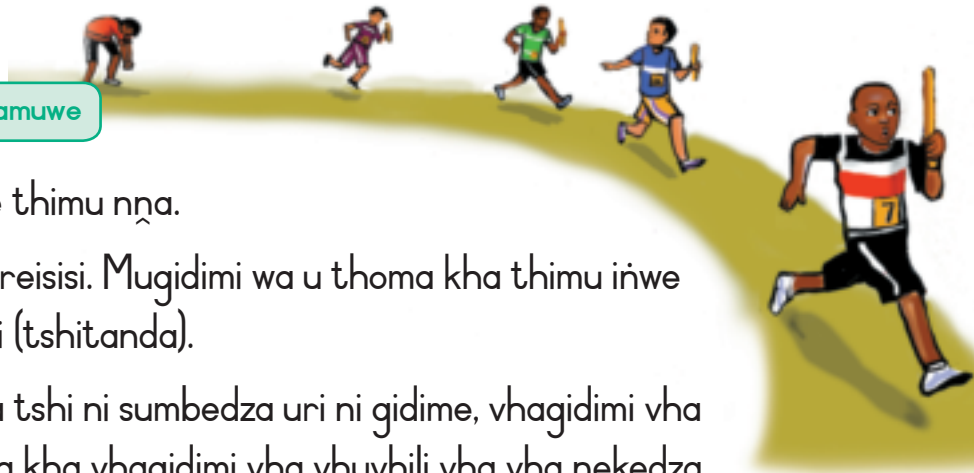
Kha ri ṭharamuwe

Khethekanani ni bve thimu nṅa.

Ni khou ya u ita rileireisisi. Mugidimi wa u thoma kha thimu inwe na inwe u na bathoni (tshitanda).

Musi mudededzi vha tshi ni sumbedza uri ni gidime, vhagidimi vha u thoma vha gidimela kha vhagidimi vha vhuvhili vha vha ṅekedza bathoni. Vhagidimi vha vhuvhili vha a gidima vha ṅekedza vhagidimi vha vhuraru bathoni.

Vhagidimi vha vhuraru vha ṅekedza vhagidimi vha vhuṅa.
Avha vha gidima u swika mugumoni.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Ri davhidzana (amba) hani ri sa koni u pfa?

Kha ri ite nyito

Ri shumisa ngevhe dzashu musi ri tshi davhidzana. Olani tshifanyiso tshi no sumbedza muthu a tshi khou thetshesesa. Sumbedzani uri u khou thetshesesa mini.

Kha ri riwale

Fhindulani mbudziso hedzi.

Ni a pfana na u thetshesesa radio? Bulani uri ngani.

Ndi mafhungomatsivhudzi afhio ane na nga a wana radioni?

DJ wa radioni u ita mini?

Duvha:

Kha ri ite nyito

Diiteni zwa kholekhole uri ni khou vhala mafhungo (nyusi) kha radio. Shumisani ipfi lanu kha u ita uri vhathetsheshelesi vha vhe na dzangalelo. Shumisani maipfi haya:

mvula dzi khou vhanga
mudalo

holodei dza tshikolo

bada dzo dala nga
maanda

mugudi wa Gireidi ya 2

pfufho ya mbalo (metse)

Bafana Bafana

Kha ri vhale

Vhathu vha re vhaholef hali vha anzela u lingedza u wana ndila dza u davhidzana dzi sa fani na dza vhanwe. Sa tsumbo, vhathu vhanzhi vhane vha si kone u pfa vha anzela u sa kona u guda u amba. Vha shumisa zwanda kana minwe vha tshi davhidzana na vhanwe vhathu. Ri ri ndi luambo lwa tsumbedzo. Tswayo dzo fhambananaho dzi amba zwo fhambananaho. Zwino lingedzani u bula dzina lanu nga luambo lwa tsumbedzo. Zwino shumisani luambo lwa tsumbedzo ni tshi lumelisa khonani yangu.

Kha ri riwale

Dilingeleni nyito yo fhiraho. Vhalani mbudziso ni ite thiki (✓) kana tshifhambano (✗) tshibogisini tsho teaho.

U dilinga

Zwo leluwa u sumbedza dzina langa nga luambo lwa tsumbedzo.

Ndo kona u pfesesa luambo lwa tsumbedzo lwa khonani yanga.

Ndo diphina nga u davhidzana nga luambo lwa tsumbedzo.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Ri davhidzana hani arali ri sa vhoni?

Kha ri ite nyito

Bonyani maṭo ni humbule nga zwithu zwine ni sa kone
u zwi ita musi no bonya maṭo.
Ni a kona u vhala bugu?
Ni a kona u ṛwala?
Ni a kona u zwi ḡivha uri khonani yaṅu a tshi
khou sea?
Khonani yaṅu o ambara mini ṅamusi?
Bonyololani maṭo ni wanuluse.
No kona kana a no ngo kona?

Kha ri vhale

Vhathu vho pofulaho nahone vha
sa vhoni vha shumisa alifabethe
ya Bureili musi vha tshi vhala na
u ṛwala. Alifabethe ya Bureili
i shumisa zwithoma zwine na
nga kona u zwi phuphuledza
kha bammbiri nga minwe. Musi
vhathu vha no ḡivha Bureili
vha tshi phuphuledza zwithoma
nga minwe, vha a kona u vhala
maipfi nga iyi minwe. Alifabethe
iyi yo tumbulwa (waniwa) nga
muthu a no pfi Louis Braille we a
vha a sa vhoni.

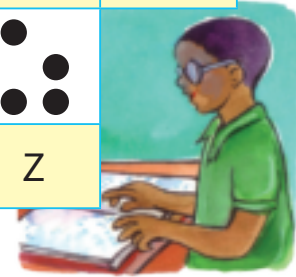
Duvha:

Kha ri vhale

Lavhelesani alifabethe ya Bureili.

A	B	C	D	E	F	G	H	I
J	K	L	M	N	O	P	Q	R
S	T	U	V	W	X	Y	Z	

Kha ri ite nyito

Nwalani dzina langa nga Bureili.

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Kha ri nwale

Dilingeni kha nyito yo fhiraho. Vhalani mbudziso ni ite thiki (✓) kana tshifhambano (✗) tshibogisini tsho teaho.

U dilinga

Ndo kona u sumbedza dzina langa nga tswayo dza zwanda.

Ndo kona u nwala dzina langa kha Bureili.

✓	✗

Masiari na vhusiku

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe ngazwo na khonani yaṅu.

Kha ri wale

Lavhelesani zwifanyiso haf'hu ni f'hindule mbudziso idzi. Ndi kha tshifanyiso tshif'hio hune ha vha masiari?

Bulani uri ndi nga mini ni tshi amba ngauralo.

Ndi tshif'hinga tshif'hio tshine na tshi funesa – masiari kana vhusiku?
Bulani uri ndi ngani.

Ri nga shumisa mini kha u ḡisa tshedza musi hu na swiswi?

Duvha:.....

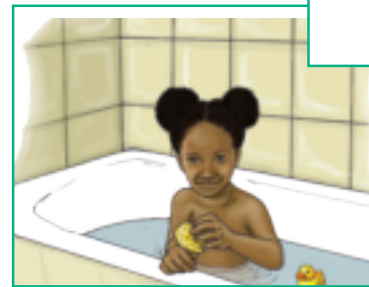
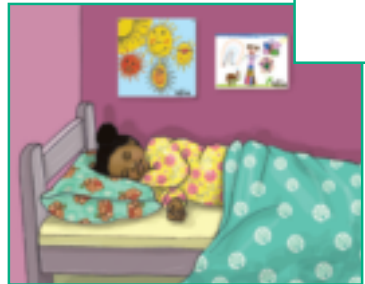
Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe na khonani yanu ngazwo.
Thotshi i shuma nga mini? Ni tea u ita mini uri thotshi i funge?

Kha ri n'wale

Nomborani zwifanyiso izwi zwi tevhekane nga ngona ni tshi
sumbedza uri Rof'hiwa u ita zwif'hio u bva o no lalela u swika a tshi ya
u edela.

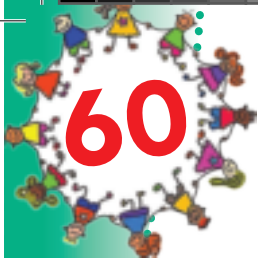
Zwino nangani t'hohwana ya tshifanyiso tshirwe na tshirwe kha mutevhe u re kha thebulu.
N'walani nomboro ya tshifanyiso tshi re tshone tsini na t'hohwana.

O neta a mbo di ya u edela na zwenezwo.	
U khou t'amba bavuni.	
Rof'hiwa na vha mutani wa hawe vha pfana na u haseledza, vha la tshilalelo vhothe na u anetshelana zwi'tori nga madekwana.	
Tshif'hinga tsha uri Rof'hiwa a ye u edela tsha mbo swika.	
U mbo di t'amba mano.	
Musi ho no liwa tshilalelo vhothe vha a thusana u t'anzwa zwigodelo na u goda (kuvhanganya) zwithu.	

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Themo ya 4 – Vhege dza 6

Vhusiku ha miloro na zwine ra tama

Kha ri ite nyito

Diiteni, lwa kholekhole, uri no lora muloro we ni si u dowele.
Olani tshifanyiso tsha muloro uyu.

Kha ri n'wale

Zwino n'walani mafhungo a si manzhi nga muloro uyu.

Ho bvelela mini?

No vhona mini?

No dipfa hani?

Duvha:

Kha ri n'wale

Vhañwe vhathu vha ri musi u tshi vhona ñaledzi ine ya khou wa/thuntsha, ni tea u humbela tshine wa tama vhutshiloni. Zwi dzhieni, lwa kholekhole, uri no vhona ñaledzi ine ya khou wa, n'walani lutamo lwanu.

Ndi tou tama.....

Ndi tama u lora nga....

Kha ri ite nyito

Dioleni musi no edela.

Ni tea u vha na:

- pennde in'we na in'we
- bulatsho ya u pennda
- mañi nga dzhege kana nga khaphu a u tanzwa bulatsho ya u pennda.

Zwine na tea u ita:

Petani bammbiri nga vhukati, ni dovhe ni li petulule. Kha luñwe lurumbu, olani tshifanyiso tsha inwi muñe no ambara zwiambaro zwa u edela. Zwino petani bammbiri ili hafhu nga vhukati ni li tsikeledze nga tshanda.

Musi ni tshi petulula bammbiri ili hafhu, ni do vhona muthu o no fana na inwi kha luñwe lurumbu.

Kha ri t'haramuwe

Dudelwani: Dzinginyisani mahada anu, ledisani zwanda, dzungudzani zwanda.

Tambisani tshanda tsha u la tshi tshi ya phanda na u mona. Zwi iteni karathi. Zwino itani zwi no fana na zwenezwi nga tshanda tsha monde. Tambisani tshanda tsha u la tshi tshi ya murahu karathi. Zwino itani zwi no fana na zwenezwi nga tshanda tsha monde. Tambisani zwanda vhuvhili hazwo zwi tshi ya phanda karathi. Zwino zwi iseni murahu. Zwino tshimbizani tshanda tshithihi tshi tshi ya murahu, tshiñwe tshi tshi ya phanda nga tshifhinga tshithihi. Zwi iteni karathi ni kone u shandukisa (tshintsha) tshanda. Femuluwani: Vheani zwanda kha thumbuthumbu. Femelani ngomu thumbuni u swikela ni tshi vhona zwanda zwi tshi sudzuluwa. Femani nga u ongolowa no digeda. Zwi iteni kana.

Mishumo ya masiari na vhusiku

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo na khonani yanu. Ndi vhathu vhafhio vha no shuma vhusiku? Ndi vhathu vhafhio vha no shuma masiari?

Kha ri nwale

Ndi vhathu vhafhio vha no shuma vhusiku na nga masiari? Itani thiki (✓) tsini na tshifanyiso tshi re tshone.

 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
 ☐	Ri shuma vhusiku na masiari?		 ☐
 ☐			 ☐
 ☐			 ☐
 ☐			 ☐

Duvha:.....

Kha ri ambe

Ambani ni kha tshigwada tsha vhoiwe nga vhathu vha no shuma vhusiku f'hedzi.

Vhadededzi vha shuma vhusiku f'hedzi?

Vha u linda vha shuma vhusiku f'hedzi?

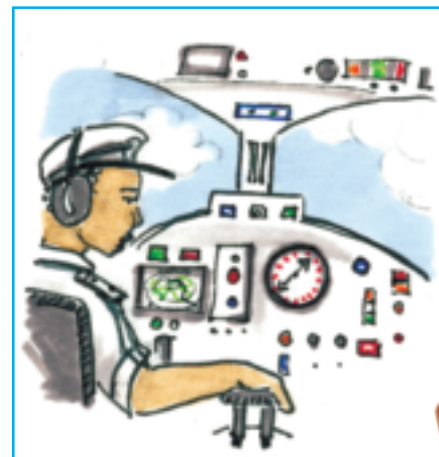
Ni na muthu ane na mu divha ane a shuma vhusiku f'hedzi? Vha shuma mini?

Kha ri nwale

Nwalani lushaka lwa mushumo une muthu muñwe na muñwe a re af'ho f'hasi a shuma vhusiku.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

U shuma mushumoshumo vhusiku

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo na khonani yanu. Zwifanyiso izwi zwi ni vhudza tshitori tshifhio?

Duvha:

Kha ri n̄wale

Lavhelesani zwifanyiso hafhu ni f'hindule mbudziso idzi.

Ni vhona u nga dokotela o ri mini kha munna a no shuma mugodini?

Munna a no shuma mugodini u shumisa mini sa luvhone e mugodini?

Ndi nga mini muthu wa u linda e sibadela?

Ni na muthu ane na mu divha ane a shuma vhusiku? U shuma mini?

Zwi a konadzea uri muthu a shume divha lothe na vhusiku hothe?
Ambani mihumbulo yaṅu.

Kha ri t̄haramuwe

- Itsani ni tshi gonya kha zwiṭepisi kafumi. Imani ni femuluwe no digeḁa
- Itsani ni tshi gonya kha zwiṭepisi kararu hafhu. Putani na u putulula zwanda zwaṅu ni tshi khou ita ngaurali.
- Itsani ni tshi gonya kha zwiṭepisi kafumi hafhu. Dzungudzani zwanda zwaṅu.
- Zwino itani ngaurali kha maga a fumi a u f'hedza. Vhandani zwanda musini tshi khou ita ngaurali.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

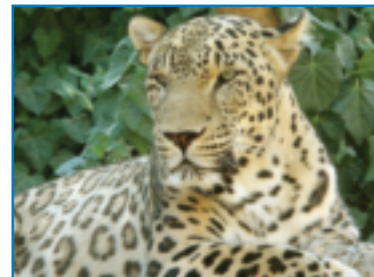

Zwipuka zwa vhusiku

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe ngazwo na khonani yaṅu. Wanani uri ni nga bula madzina a zwipuka zwingana. No no vhuya na zwi vhona izwi zwipuka?

Kha ri vhale

Zwipuka zwinzhi zwi dzumbama na u edela masiari, zwa bva vhusiku. Ri zwi vhidza uri ndi zwipuka zwa vhusiku. Zwi lindela u swika hu tshi rotholela, musi ḡuvha lo no kovhela, zwa kona u bvela nṅa. Zwiṅwe zwipuka zwa vhusiku zwi dzumbama zwiṅwe zwi no zwima nga masiari. Hu na zwipuka zwa vhusiku zwine na zwone zwa zwima vhusiku.

Kha ri ṅwale

Zwino f'hindulani mbudziso idzi.

Ndi nga mini zwiṅwe zwipuka zwi tshi zwima vhusiku?

Ndi zwipuka zwif'hio zwe na vhuya na zwi pfa zwi tshi khou lila vhusiku?

Duvha:

Kha ri n̄wale

Vhalani mafhungo. Itani thiki (✓) tshibogisini arali ni tshi vhona u nga fhungo ndi l̄one. Ni ite tshifhambano (✗) arali ni tshi vhona l̄i si l̄one.

U dilinga	✓	✗
Zwiṁwe zwa zwipuka zwa vhusiku zwi a kona u pfa nga maanda.		
Zwiṁwe zwipuka zwi edela masiari uri zwi rotholelwe.		
Zwipuka zwinzhi zwa vhusiku zwi kona u nukhedza zwithu.		
Zwiṁoni zwinzhi zwi tshila masiari.		

Kha ri vhale

Makhwitha a edela masiari, a bva vhusiku a tshi ya u zwima. A na maṭo mahulu o sedzaho phanda sa a riṇe vhathu. Makhwitha a kona u vhona nga maanda musi hu na riwedzi. A a dovha a kona u vhona na swiswini l̄itswul̄itswu.

Makhwitha a na ṅala dzi no fhira na hone dzo khwat̄haho. A dzi shumisa kha u bata na u hwala zwipuka zwit̄uku zwine a zwi zwima. Phapha dzao dzi na mabesu a vhuphuvhephuvhe. Mathenga a makhwitha a ita uri a kone u fhufha a sa pfali u itela uri zwipuka zwine a zwi zwima zwi sa a pfe.

Kha ri n̄wale

Vhalani nga gwitha hafhu ni fhindle mbudziso idzi.

Gwitha l̄i nyima tshipuka nga ndilade?
Makhwitha a zwima zwipuka zwit̄uku kana zwihulwane?
Gwitha l̄i na ṅalade?

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Tshipuka tshi no monamona vhusiku tsho fhumula

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yanu. Ni a divha dzina la itshi tshipuka? No no vhuya na tshi vhona?

Kha ri vhale

Zwiṱoni zwi edela masiari. Zwi tshela vhusiku. Zwi shumisa ṅala dzo khwatṱhaho kha u bwa midzi na khufhi dza u la. Zwiṱoni zwi pfana na u dzumbama fhasi ha matombo. Zwi na mipfa muvhili woṱhe. Mipfa iyi i a ṱhavha sa ṅelete. Musi zwipuka zwi no zwima zwi tshi sendela tsini, tshiṱoni tshi a sendela murahu tsha pfula tshipukatshizwimi nga mipfa iyi. Mipfa iyi i a wa uri tshiṱoni tshi kone u shavha. Tshipukatshizwimi tshi anzela u pfa vhuṱungu lune tsha balelwa u pandamedza tshiṱoni.

Kha ri ṅwale

Zwino fhindulani mbudziso idzi.

Itshi tshipuka tshi pfi mini?

Tshi ita mini musi tshiṅwe tshipuka tshi tshi sendelesa tsini?

Tshi dzula ngafhi?

Tshi la mini?

Ndi tshipuka tshifhio tshi re na nungo vhusiku?

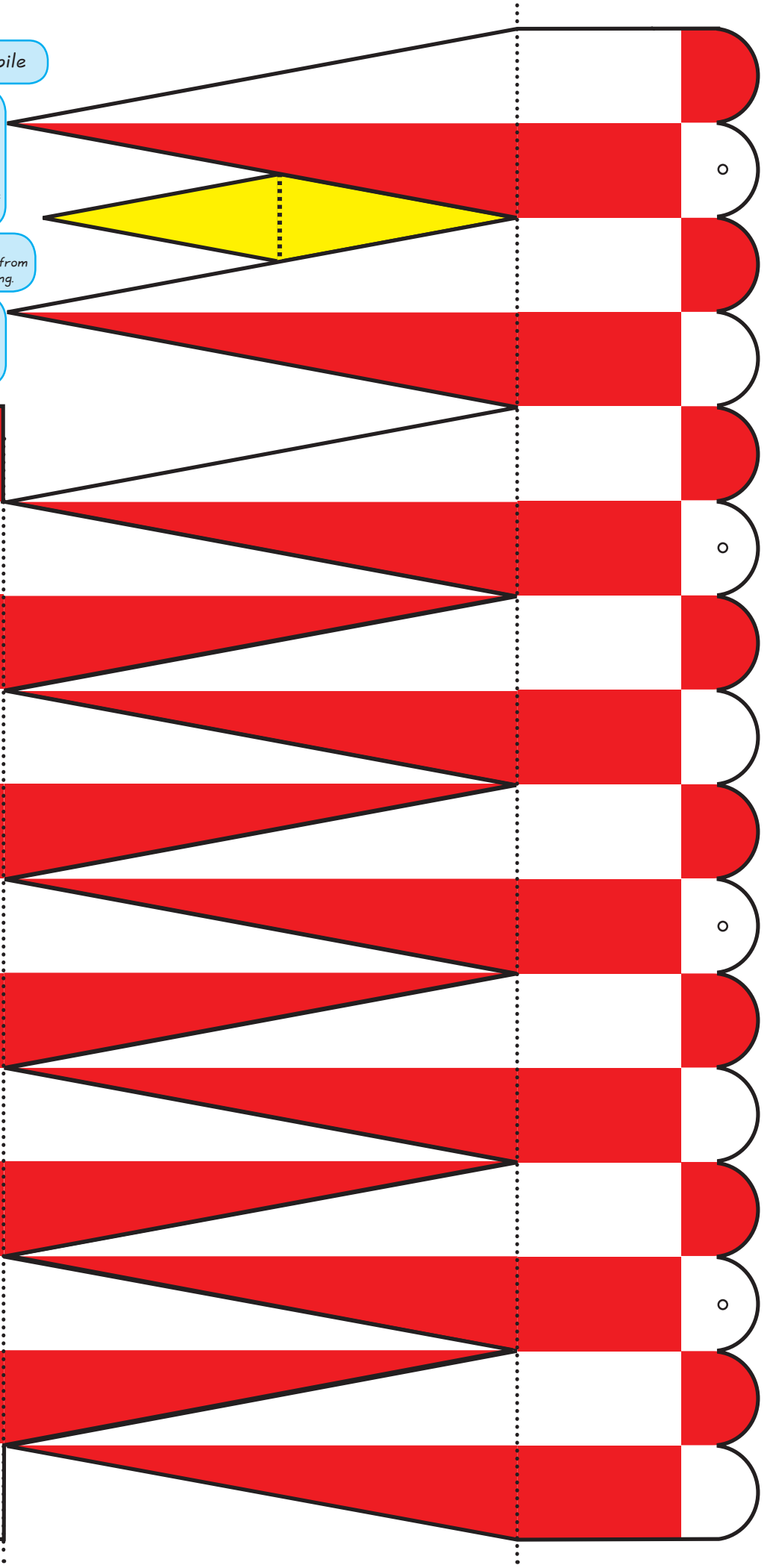

Make a circus mobile

Cut out the circus tent roof on the solid black lines. Glue the ends together to form a circle. Now join all the points together at the top with celotape.

Cut out the circus characters and hang them from the circus tent with string.

Fold the flag around the string at the top and glue it. Fold the stars around the string and glue it.

glue here

glue here

